

Universitat de les
Illes Balears

Servei Lingüístic

Gabinet
d'Onomàstica

9

III Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2007)

III Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2007)

Govern
de les Illes Balears

Conselleria
d'Educació i Cultura
Direcció General de Política Lingüística

Coordinadors:
Ramon Bassa i Martín
Hermínia Planisi Gili
Aina Vallès Moragues

III SEMINARI
DE METODOLOGIA
EN TOPONÍMIA
I NORMALITZACIÓ
LINGÜÍSTICA

(Palma, 13 i 14 de desembre de 2007)

Universitat de les Illes Balears
Servei Lingüístic

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació i Cultura
Direcció General de Política Lingüística

**III SEMINARI
DE METODOLOGIA
EN TOPONÍMIA
I NORMALITZACIÓ
LINGÜÍSTICA**

(Palma, 13 i 14 de desembre de 2007)

Coordinadors:
Ramon Bassa i Martín
Hermínia Planisi Gili
Aina Vallès Moragues

Palma, 2008

© del text: els autors, 2008

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2008

Coberta: Gràfiques Planisi

Edició: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic. Edicions UIB. Campus universitari.
Ctra. De Valldemossa, km. 7,5. 07122 Palma (Illes Balears)

Maquetació i impressió:

Gràfiques Planisi. Gremi Boneters, 28.

Polígon de Son Castelló. 07009 Palma

ISBN: 978-84-8384-055-9

Dipòsit legal: PM 1215-2008

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del copyright.

ÍNDIX

PRÒLEG	9
METODOLOGIA PER A LA CONFECCIÓ DEL NOMENCLÀTOR DE LA TOPONÍMIA MAJOR DE LES ILLES BALEARS. Antoni Ordinas Garau (<i>Universitat de les Illes Balears</i>)	11
LA DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL CRISTIANA I LA TOPONÍMIA D'ÈPOCA ISLÀMICA. Guillem Rosselló Bordoy (<i>Acadèmia de la Història</i>)	25
METODOLOGÍA EN TRABAJOS DE TOPONIMIA LOCAL, LA EXPERIENCIA DE EUSKAL HERRIA. Mikel Gorrotxategi Nieto (<i>Onomastika Batzordea. Euskaltzaindia</i>)	39
LA TOPONÍMIA EN L'ENCICLOPÈDIA D'EIVISSA I FORMENTERA: PROBLEMES I SOLUCIONS. Felip Cirer Costa (<i>Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera</i>)	69

PRÒLEG

El Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears presenta el recull de ponències que es feren dins el marc del tercer *Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística*, que tingué com a objectiu furnir d'elements per a la metodologia de treball a l'hora de realitzar una enciclopèdia, un recull toponímic o una recerca determinada, i també, facilitar i fomentar l'intercanvi de metodologies amb organismes i institucions que fan feina en el camp de la toponímia i la normalització lingüística d'altres territoris de l'Estat espanyol en llengua pròpia. En aquest III Seminari hem comptat amb la col·laboració de la Comissió d'Onomàstica de la Reial Acadèmia de la Llengua Basca/Euskaltzaindia.

Amb aquesta nova publicació del III Seminari, el Gabinet d'Onomàstica vol contribuir a consolidar els aspectes més metodològics i normatius de la toponímia.

Aquest volum reuneix les quatre ponències presentades en el *III Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística* realitzat els dies 13 i 14 de desembre de 2007.

El dia 13 férem la presentació del curs que anà a càrrec del director del Servei Lingüístic de la UIB, Ramon Bassa i Martín, que remarcà la importància d'organitzar un seminari dirigit a estudiants i professionals dels camps de la filologia, la geografia, la història, etc., interessats en la recerca i el treball en fonts de la toponímia i la seva normalització lingüística. Tot seguit, després de la inauguració del Seminari, donà pas a la conferència *Metodologia per a la confecció del nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears*, del doctor en Geografia Antoni Ordinas Garau, professor de la Universitat de les Illes Balears i coautor del Nomenclàtor, que parlà de la metodologia de treball emprada a l'hora de realitzar una obra que pretén difondre i situar més de deu mil topònims.

L'endemà, dia 14 de desembre tinguérem una jornada completa. El primer ponent fou Guillem Rosselló Bordoy, corresponent de l'Acadèmia de la Història, que ens parlà de *La documentació medieval cristiana i la toponímia d'època islàmica*, que exposà el procés i els sistemes metodològics que havia seguit en la investigació sobre els noms de lloc de la nostra terra en època islàmica.

El matí acabà amb la ponència de Mikel Gorrotxategi Nieto, secretari de la Comissió d'Onomàstica de la Reial Acadèmia de la Llengua Basca/Euskaltzaindia, que presentà *Treballs de toponímia local, preliminars, metodologia i socialització. L'Experiència del País Basc*, i ens féu un breu repàs de la tasca feta al País Basc, del plantejament teòric i

pràctic de la metodologia a emprar en els estudis de toponímia local i, finalment, parlà de la interessant base de dades que han creat per usar en la toponímia.

Finalment, a la part del capvespre, tinguérem una única ponència: *La toponímia en l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera: problemes i solucions*, del catedràtic d'institut de Llengua Catalana i Literatura i director de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera, Felip Cirer Costa, que ens explicà la metodologia que segueixen a l'hora de realitzar una obra tan completa i tan complexa.

Esperam que aquests treballs contribueixin a millorar la formació específica que ens ha ofert aquest tercer seminari sobre metodologia de treball en el camp de la toponímia.

Universitat de les Illes Balears, maig de 2008

Els coordinadors

METODOLOGIA
PER A LA CONFECCIÓ DEL
NOMENCLÀTOR DE LA TOPONÍMIA
MAJOR DE LES ILLES BALEARS

Dr. Antoni Ordinas Garau

Departament de Ciències de la Terra
Universitat de les Illes Balears

PRELIMINARS

L'elaboració d'un nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears té com a antecedents remots, en primer lloc, la confecció del *Mapa Topogràfic Balear* (MTB) a escala 1:5.000, iniciada l'any 1990, la qual va suposar un doble precedent: d'una banda, la utilització com a font principal per a la selecció de la toponímia que hi apareix,¹ i d'altra, com a punt de partida d'una llarga trajectòria de feina conjunta d'un equip interdisciplinari format per personal especialitzat en cartografia, geografia i filologia aplicades a la toponímia i alhora pertanyent tant al servei de producció cartogràfica del Govern de les Illes Balears com del departament de Ciències de la Terra i del Gabinet d'Onomàstica de la Universitat de les Illes Balears. De fet, el 1996, un cop finalitzada aquella cartografia, el treball conjunt es mantindria en altres projectes com el Mapa de Mallorca de l'*Atlas de la Gran Enciclopèdia de Mallorca* o els mapes topogràfics balears a escales 1:25.000 i 1:100.000, entre altres.

Fruit d'aquests i altres treballs i de l'experiència acumulada a partir de vint-i-cinc anys de treball de camp en toponímia i d'aplicació toponímica a la cartografia se'ns va evidenciar la necessitat d'un nomenclàtor on es fixàs la toponímia major de les Illes Balears amb la intenció de satisfer les necessitats sovint plantejades per diversos òrgans tant de l'Adminis-

¹ Per a major detall, les dades relatives al recull toponímic realitzat per aixecar el *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000 són les següents:

	MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA	TOTAL
Km² (%)	3.219 (70,8)	701,84 (14,0)	541,22 (10,7)	82,08 (1,6)	4.545 (97,1)
Fulls escala 1:5000	522	114	101	33	770
Núm. topònims	35.418	6.549	6.979	1.083	50.029
Densitat (top/km²)	11,0	9,3	12,89	13,19	11,01

tració estatal com autonòmica. A aquests requeriments s'hi sumava, a més, l'indubtable interès didàctic i de divulgació, tant per a la població escolar com per al públic en general. Així ho va entendre la gerència del Consorci per al Foment de la Llengua Catalana (COFUC), que finalment va engregar el projecte.

OBJECTIUS

L'edició d'aquest *Nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears* pretén fer un servei cultural a la societat balear en omplir un buit i completar una tasca que ha romàs pendent —sens dubte, durant massa temps— i que no semblava recomanable demorar més. Basta constatar com la societat illenca, d'uns quants anys ençà, ha experimentat profunds canvis que poden afectar el corpus toponímic i fins i tot fer perillar la pervivència d'aquesta part important del patrimoni cultural, sovint intangible però que és una de les nostres principals senyes d'identitat. No debades en els noms de lloc s'hi atresora un conjunt d'informació —bàsicament geogràfica, històrica i lingüística— la qual mostra la petjada de tots els pobles i cultures que han passat per aquestes illes i que ara més que mai necessita ser preservada en constituir-se com un dels principals puntals de la identitat històrica del nostre poble. Així, la feina ingent que ha suposat l'elaboració del nomenclàtor ha permès fixar i difondre més de deu mil noms de lloc que, al llarg de segles, s'han creat per identificar els indrets més importants de l'arxipèlag. Noms que reflecteixen les múltiples formes del relleu, de la hidrografia, de la vegetació i de la fauna, però sobretot del poblament i de les nombroses activitats de l'home sobre el territori.

METODOLOGIA

A l'hora d'encarar la confecció d'un nomenclàtor toponímic, no podem deixar de banda, tal com es dedueix de la mateixa etimologia de la paraula, que un nom de lloc o topònim (del grec τόπος, 'lloc', i ονόμα, 'nom') comporta un vincle estret entre el nom i el lloc geogràfic que el primer identifica, de manera que no podem oblidar el component territorial (*topos*) dels topònims sense el qual un topònim queda mutilat i resta com un simple «ònim». La cartografia, per tant, ens permet situar i localitzar els noms de lloc de forma que apareguin en la seva plenitud. D'aquí la importància de situar sobre el territori els topònims mitjançant els mapes, malgrat que sovint s'entén que un nomenclàtor és una simple llista de noms. En el cas d'un nomenclàtor toponímic, però, és evident que es precisa la georeferenciació mitjançant la cartografia pertinent. D'aquí que, en el cas present s'hagi tengut cura especial a situar els topònims sobre mapes de gran qualitat, tret que el converteix en un producte cartogràfic atractiu i capdavanter.

D'altra banda, el mateix format cartogràfic juga un paper cabdal en condicionar la selecció toponímica, la qual s'ha d'acomodar tant a una distribució i densitat homogènies pel territori illenc com a una jerarquia dels fets geogràfics que molt sovint es particularitza per a cada illa i, fins i tot, per a cada municipi, d'acord amb una sèrie de factors com són les dimensions del municipi i les característiques del territori (orogràfiques, hidrogràfiques i de poblament). No és de més recordar aquí que la cartografia és una disciplina ambigua i força complexa situada a mig camí entre la ciència, la tècnica i, fins i tot, l'art, però que en qual-sevol cas esdevé l'instrument que ens permet copsar el territori i que proporciona les pautes per a la correcta selecció dels topònims que cal incloure dins el conjunt del que hem denominat toponímia major. Entre els principals avantatges que ofereix la cartografia a l'hora de seleccionar els noms de lloc a incloure en un nomenclàtor, està la de permetre una correcta distribució dels topònims sobre la totalitat del territori, evitant o minimitzant les àrees sense representació toponímica. Així mateix, permet visualitzar la magnitud dels fets geogràfics i per tant identificar aquells accidents físics (orogràfics, hidrogràfics i biogeogràfics) més representatius del territori en qüestió, tant per la seva magnitud o extensió, d'acord amb el principi de significació territorial² formulat pel geògraf Joan TORT (2000), com per la seva excepcionalitat. Tot i així, constitueix un cas excepcional la toponímia referida al poblament, la qual, malgrat tenir uns trets que sovint no s'adeqüen als requisits de magnitud i extensió, per la seva òbvia importància, són elements que no poden deixar de pertànyer al nomenclàtor quant palesen l'ocupació humana del territori, la qual ha estat tradicionalment reconeguda per la *praxis* cartogràfica. En són un bon exemple les possessions mallorquines o els llocs menorquins com a últims representants de la jerarquia toponímica relativa al poblament.

Paral·lelament a la selecció toponímica que es materialitza en la configuració d'una base de dades,³ se'ns planteja la necessitat de jerarquitzar els noms geogràfics de cara a la seva retolació la qual, a la vegada, obliga a establir una codificació on es contemplin les

2 El principi de significació territorial manté que «en condicions homogènies d'espai i de temps, una sèrie de topònims afins d'un determinat territori tenen tendència a reflectir els aspectes geogràficament més significatius d'aquest territori».

3 Reproduïm, a tall d'exemple, un fragment de la base de dades utilitzada i dels camps que la formen:

NÚM.	MUN.	DESCR.	CODI	TOPÒNIM	TOPÒNIM ALFAB.
1	ALC	hidr.	11	BADIA DE POLLENÇA	Pollença, badia de
2	ALC	hidr.	7	S'Albufereta	Albufereta, s'
3	ALC	lit.	1	el Grauet	Grauet, el
4	ALC	lit.	1	es Grau	Grau, es
5	ALC	barri	4	sa Marina	Marina, sa
6	ALC	hidr.	5	Torrent de Can Xanet	Can Xanet, torrent de
7	ALC	edif.	1	Can Xanet	Xanet, Can

característiques tipogràfiques (font, dimensions, color, rodona, negreta, cursiva...) per a cada una de les diverses tipologies prèviament establertes. Cal recordar, una vegada més, que la presència toponímica a la cartografia ha de ser el resultat d'una combinació d'estètica i funcionalitat, en el sentit, per una banda, que la qualitat gràfica d'un mapa depèn en gran mesura de l'estil i col·locació dels noms; i per l'altra, que la funcionalitat d'un mapa depèn tant de la facilitat en el reconeixement del lloc al qual s'aplica un nom, com del temps de recerca necessari per a trobar-lo, així com de la comoditat amb què aquest topònim pugui llegir-se. Per tant, s'aconsegueix donar estètica i informació complementària al mapa a través de l'estil de les lletres, la grandària, el color i la disposició dels rètols. A tall d'exemple, podem identificar tota la hidronímia mitjançant un tipus de lletra blava; i dins aquesta classe més general, podem indicar els mars mitjançant la utilització de majúscules a tot el topònim mentre que a la resta de noms s'hi distingeixen majúscules i minúscules.

Un altre aspecte força important és el de la ubicació dels rètols. No cal oblidar que una de les funcions més importants del retolat d'un mapa és la de localització. Al respecte, la retolació pot informar de la localització de tres maneres: referint-se a situacions puntuals, com les dels poblaments; indicant l'orientació i longitud dels fenòmens lineals, com per exemple les alineacions de muntanyes; i designant la forma i extensió de les àrees. Les prin-

NÚM.	MUN.	DESCR.	CODI	TOPÒNIM	TOPÒNIM ALFAB.
8	ALC	edif.	4	Verteient Gran	Gran, Verteient
9	ALC	edif.	4	Verteient Petit	Petit, Verteient
10	ALC	orogr.	3	Turó de Verteient	Verteient, turó de
11	ALC	edif.	4	Gatamoix	Gatamoix
12	ALC	orogr.	3	es Vermell	Vermell, es
13	ALC	orogr.	8	Puig de Sant Martí	Sant Martí, puig de
14	ALC	orogr.	6	Camp d'en Xicardi	Xicardi, camp d'en
15	ALC	indr.	4	Pou d'en Xopa	Xopa, pou d'en
16	ALC	indr.	1	sa Pedra Llisa	Pedra Llisa, sa
17	ALC	indr.	4	es Braçals	Braçals, es
18	ALC	indr.	4	es Òscols	Òscols, es
19	ALC	indr.	6	es Prat	Prat, es
20	ALC	hidr.	7	S'Albufera	Albufera, s'
21	ALC	com.	9	Port d'Alcúdia	Alcúdia, port d'
22	ALC	hidr.	5	Torrent de Can Roig	Can Roig, torrent de

cipals regles generals són que els noms, especialment els litorals, han de situar-se totalment sobre terra o totalment sobre aigua; i que la retolació ha d'estar orientada de forma harmònica amb el mapa, això és, paral·lela als marges superior i inferior, sense corbar els rètols si no és estrictament necessari i evitant que mai quedin invertits. També per regla general, els noms han de tenir les lletres separades pel menor espai possible; i quan la continuïtat dels noms i la de les altres dades cartogràfiques, com línies i tons, entrin en conflicte amb la retolació, seran les dades, i no els noms, les que s'hauran d'interrompre.

D'altra banda, els elements planimètricament puntuals han de ser identificats mitjançant rètols col·locats damunt o davall del punt en qüestió, preferiblement damunt i cap a la dreta. En canvi, els noms d'emplaçaments situats al costat d'un curs d'aigua o d'una frontera s'han de situar en el costat al qual pertanyen, mentre que els noms corresponents a punts situats a una línia de costa s'han de retolar sempre sobre l'aigua. En el cas d'elements lineals (riu o curs d'aigua, línia de frontera, carretera o altra via de comunicació, etc.), la retolació corresponent s'ha de col·locar al llarg i paral·lelament a l'element en qüestió i mai separada per un altre símbol. Això implica que, quan hi hagi una corba, la retolació també l'ha de fer. En aquesta tipologia, a més, s'admet que les lletres puguin estar espaiades, però no gaire, de manera que resulta preferible, si cal, repetir el rètol al llarg del recorregut, tantes vegades com faci falta. Fins i tot, és aconsellable situar el rètol sobre els elements lineals i no davall, ja que hi ha menys descendents (lletres amb extremitats cap a baix com les p, q, g, j, y) que no ascendents (amb extremitats cap a dalt: b, d, f, h, k, l, t). Finalment, en el cas d'elements zonals, els rètols s'han de col·locar dins els límits de la regió o zona, essent permès d'espaiar-los al llarg de l'àrea, però sense que es perdin les lletres dins el conjunt.

Pel que fa als aspectes lingüístics relatius als topònims que apareixen en el *Nomenclàtor*, els criteris seguits han estat els que fa servir el Gabinet d'Onomàstica de la Universitat de les Illes Balears. Així, a l'hora d'atribuir noms als llocs, s'han tengut en compte, en primer lloc, les denominacions històriques genuïnes, que és necessari preservar i conservar. Quant a la grafia dels topònims, s'han seguit els tres principis bàsics: tradició escrita, etimologia i forma viva. Respecte a l'article, aquest sempre s'ha mantingut quan forma part del topònim, i s'ha reproduït la solució adoptada per la llengua parlada local, això és, l'ús de l'article salat, o l'ús de l'article literari en el cas del municipi de Pollença o d'alguns topònims que per tradició el duen. A més, l'article s'ha escrit amb minúscula seguint la normativa i tradició cartogràfica ja recollida a l'obra *Toponímia i Cartografia. Assaig de sistematització* (ICC, 1985). Respecte a l'article personal, s'ha seguit aquesta mateixa norma. Així mateix, s'han fet consultes puntuals al Gabinet d'Onomàstica per aclarir com s'escriuen alguns topònims la grafia dels quals era dubtosa. No obstant això, en algunes ocasions s'ha hagut d'optar per solucions provisionals —que sempre han seguit els criteris esmentats més amunt—, perquè es tractava de topònims que encara no han estat fixats.

A l'hora de decidir sobre l'estructura del *Nomenclàtor*, aquesta s'ha fet prenent com a referència les quatre illes majors i, dins aquestes, tenint en compte la divisió municipal, ja que els municipis es constitueixen en la unitat administrativa i geogràfica bàsica. A partir d'aquesta divisió, el procés d'elaboració ha tengut com a punt de partida, tant cartogràfic com toponímic, el *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000. En el cas de la toponímia, el recull toponímic dut a terme per aixecar aquest mapa —el qual cobrí gairebé tot el territori balear, i és el major realitzat fins ara— és el que ha servit de base per a la selecció de la

toponímia major. Quant a la cartografia, la base que s'ha utilitzat combina la informació planimètrica i altimètrica d'un mapa a escala 1:25.000 derivat del *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000 amb un model hipsomètric d'ombres que dóna sensació de relleu i que suposa una nova aportació a la cartografia balear. Es pretén oferir un suport cartogràfic atractiu i intuïtiu que faciliti la lectura dels topònims i la identificació d'aquests amb el lloc geogràfic corresponent. Per aquest motiu no s'inclouen altres símbols convencionals ni elements textuais distints als topònims. Adjunt als mapes del municipis de cada illa, també s'inclouen mapes generals amb la divisió per municipis, de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, i amb indicació del municipi en qüestió.

Com que les dimensions territorials del municipis són molt diferents, i vista la impossibilitat de representar cada terme en un sol full, s'ha seleccionat en cada cas l'escala de representació més adequada per optimitzar el nombre de mapes i reduir al màxim el solapament entre fulls d'un mateix municipi. D'aquesta forma a cada municipi li corresponen entre un i quatre mapes a escala 1: 25.000, 1:30.000 o 1:35.000. El resultat és una col·lecció de 107 mapes a doble pàgina, 78 dels quals corresponen a Mallorca, 14 a Menorca, 12 a Eivissa i 3 a Formentera.

A partir d'aquestes premisses, el *Nomenclàtor* s'ha configurat en dues grans parts. La primera inclou els mapes topogràfics dels municipis, els quals apareixen per ordre alfabètic i agrupats per cada una de les illes, com a eina bàsica de localització. Aquests mapes estan encapçalats amb altres informacions complementàries de caire municipal i relatives a dades topogràfiques i estadístiques referents a la superfície,⁴ la població⁵ i la seva densitat, l'altitud del nucli urbà,⁶ i també les altituds màxima,⁷ mínima i mitjana de cada terme. Es tracta, en la major part dels casos, de dades proporcionades per l'Institut Balear d'Estadística (IBAE) a través de diverses publicacions.

La segona part la forma l'índex toponímic, una llista alfabètica dels topònims de cada municipi amb indicació del fet geogràfic al qual corresponen. Aquest índex —de la mateixa manera que el bloc cartogràfic— està estructurat per illes, de major a menor, i dins cada una, per municipis, ordenats alfabèticament. En els casos dels topònims que ultrapassin l'àmbit territorial d'un sol municipi, aquells apareixen repetits a cada un dels llistats municipals corresponents. D'altra banda, no hem d'oblidar que un nomenclàtor és bàsicament una llista

4 A la superfície municipal, s'hi fa constar, si escau, la dels illots adscrits al terme. Aquesta s'ha calculat a partir del *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000, com a garantia de màxima precisió.

5 Les dades sobre població corresponen al padró del 2006 per ser les més recents disponibles a la data de tancament de la publicació.

6 Quant a l'altitud del nucli principal, s'ha assenyalat la del punt més elevat dins el nucli urbà en el qual es troba el consistori municipal. En els casos dels municipis de Formentera, Escorca i Marratxí, sense nucli homònim, l'altitud indicada correspon als nuclis de Sant Francesc, Lluc i sa Cabaneta, respectivament.

Un cas excepcional ha estat el municipi de Palma, en què la gran extensió del nucli urbà i la dificultat per definir-ne els límits han aconsellat considerar la cota de la plaça de Cort, al centre de la ciutat, com la més significativa.

7 També la cota màxima del terme és localitzada i identificada, quan això és possible, mitjançant el topònim corresponent.

dels topònims d'un determinat àmbit geogràfic. Així, a l'índex hi apareixen els topònims localitzats a cada municipi, alfabetitzats per la seva part denotativa. Les formes genèriques, quan el topònim en té, apareixen en minúscula, a excepció d'alguns genèrics relatius a la propietat (Can, Ca na, Son, So na...) que tenen la seva entrada en majúscula. Tot seguit s'hi especifica el concepte geogràfic a què es refereix el topònim, en alguns casos abreujadament, d'acord amb la següent classificació:

Conceptes geogràfics per a la classificació temàtica dels topònims

<i>cap</i>	cap de municipi
<i>barri</i>	barri, sector urbà
<i>nucli</i>	nucli de població (poble, llogaret, urbanització...)
<i>mun.</i>	nom del municipi quan aquest no coincideix amb el nom de la seva capital
<i>edif.</i>	edificació aïllada (possessió, lloc, casa...)
<i>edif. hist.</i>	edifici històric (ermita, església, castell...)
<i>com.</i>	comunicacions (port, aeroport, túnel, pont, camí...)
<i>equip.</i>	equipament (instal·lació, espai protegit...)
<i>orogr.</i>	element orogràfic
<i>hidr.</i>	element hidrogràfic
<i>lit.</i>	element litoral
<i>indr.</i>	indret (paratge, bosc...)

Resultats: toponímia major recollida en el Nomenclàtor

El recompte dels topònims i dels llocs nominats —no sempre coincident a causa de la doble denominació recollida en alguns casos— per illes i per municipis ha estat la següent:

ILLA	Llocs nominats	Topònims
Mallorca	6.997	7.021
Menorca	1.567	1.578
Eivissa	1.449	1.480
Formentera	187	189
TOTAL	10.200	10.268

MALLORCA

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Alaró	90	90
Alcúdia	146	147
Algaida	180	180
Andratx	190	190
Ariany	42	42
Artà	283	283
Banyalbufar	44	44
Binissalem	44	44
Búger	13	13
Bunyola	169	169
Calvià	291	292
Campanet	77	77
Campos	207	207
Capdepera	129	132
Consell	29	29
Costitx	30	30
Deià	41	41
Escorca	286	289
Esporles	80	80
Estellencs	42	42
Felanitx	306	306
Fornalutx	50	50
Inca	104	106
Lloret	43	43
Lloseta	29	29

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Llubí	61	61
Llucmajor	433	433
Manacor	460	460
Mancor de la Vall	58	58
Maria de la Salut	51	52
Marratxí	107	108
Montuïri	99	100
Muro	95	95
Palma (Inclou Cabrera, amb 94 i 95, respectivament)	427	429
Petra	110	110
Pollença	326	326
Porreres	162	162
Puigpunyent	98	98
Santa Eugènia	54	54
Santa Margalida	124	125
Santa Maria del Camí	87	87
Santanyí	237	237
Sant Joan	100	100
Sant Llorenç	169	170
Sa Pobla	95	97
Selva	117	118
Sencelles	105	105
Ses Salines	66	66
Sineu	90	92
Sóller	98	98

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Son Servera	91	91
Valldemossa	92	92
Vilafranca de Bonany	40	40

MENORCA

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Alaior	224	226
Ciutadella	383	384
Es Castell	46	46
Es Mercadal	287	287
Es Migjorn Gran	84	84
Ferrieres	146	150
Maó	295	296
Sant Lluís	102	102

EIVISSA

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Eivissa	62	63
Santa Eulària des Riu	335	341
Sant Antoni de Portmany	287	292
Sant Joan de Labritja	310	319
Sant Josep de sa Talaia	455	465

FORMENTERA

MUNICIPI	Llocs nominats	Topònims
Formentera	187	189

CLOENDA

Tot i que l'elaboració d'un nomenclàtor pot respondre a finalitats diverses, en el cas del *Nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears*, la principal no ha estat altra que la de posar a l'abast del públic el corpus de la toponímia major degudament situat sobre mapes, mitjançant el qual s'identifiquen els principals indrets de les Illes Balears. D'aquesta manera, es pretén contribuir a la salvaguarda d'aquesta part del patrimoni cultural, amenaçada i sovint intangible, en què llengua, geografia i història s'hi sintetitzen plenament; a la vegada que completar una tasca bàsicament de divulgació i molt especialment a l'àmbit escolar.

BIBLIOGRAFIA

- Conselleria de Cultura, Educació i Esports (1988): «Decret 36; 1988, de 14 d'abril, pel qual es publiquen en el BOCAIB les formes oficials dels topònims de les Illes Balears». *Bolletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*. 51: 1984-1988.
- Conselleria de Cultura, Educació i Esports (1988): «Correcció d'errors advertits en el decret 36;1988, de 14 d'abril, pel qual es publiquen en el BOCAIB les formes oficials dels topònims de les Illes Balears». *Bolletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*. 63.
- Institut Cartogràfic de Catalunya (1985): *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya. (Sèrie Manuals; 1).
- LLAUGER ROSSELLÓ, Joan Antoni (1994): «El servicio cartográfico del Gobierno Balear. El Mapa Topográfico Balear escala 1/5.000». *Mapping. Revista de cartografía, sistemas de información geográfica y teledetección*. 15: 7-11.
- LLEONART i ORRI, Assumpta (1993): «Toponímia en cartografia. Una base de dades toponímica a Catalunya». *Butlletí Interior Societat d'Onomàstica*. LIII: 87-106.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1953): *Nomenclàtor de Menorca. Catálogo de accidentes de la costa. Catálogo de fincas rústicas y breves notas arqueológicas*. Ciutadella: Impr. Gabriel Camps.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1973): *Nomenclàtor de Menorca II. Catálogo de fincas rústicas*. Ciutadella: Imp. Allés.

- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1976): *Mapa de Menorca*. (70 x 49 cm). Palma de Mallorca: Gràfiques Miramar.
- MASCARO, J. (1946-51): *Mapa General de Menorca*. Imp. M. Sintes Rotger, Maó (14 làms. de 30 x 38 cm., on es registren 2.983 topònims, la majoria per primera vegada en un mapa). Reeditat a 1987 per M. Portas, Palma de Mallorca.
- MASCARO, J. (1952-62): *Mapa General de Mallorca*. Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, (1 mapa director + 54 fulls a escala 1:31.250, 30 x 38 cm. on es registren 16.500 topònims).
- MASCARO, J. (1982): *Mapa topogràfic de Menorca*. Ed. Savir, Barcelona, escala 1:50.000. 136 x 98 cm.
- ORDINAS, Antoni (1997): «La toponímia del Mapa Topogràfic Balear a escala 1:5.000». A AUTORS DIVERSOS *Onomàstica a la Catalunya del Nord*. Cahiers de l'Université de Perpignan. Presses Universitaires de Perpignan-Institut Català de Recerques en Ciències Socials. 24: 117-124.
- ORDINAS, Antoni; PICORNELL, Climent (1994): «El mapa més recent de les Pitiüses. Característiques tècniques i toponímiques». *Eivissa*. 25: 33-34.
- RAISZ, Erwin (1985): *Cartografia*. Barcelona: Ed. Omega.
- ROBINSON, A.H. i altres (1987): *Elementos de cartografía*. Barcelona: Ed. Omega.
- SEGUÍ CHINCHILLA, José Ignacio (1983): *La costa de Menorca*. (22 mapes + 1 mapa guia). Maó: Club Marítim de Mahón.
- TORT, Joan (2000): «La geografia, els noms de lloc i la descripció del territori». *Estudis de Toponímia Valenciana en honor de Vicenç M. Rosselló i Verger*. València: Ed. Denes, 491-498.
- TORT, Joan (2001): «La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l'estudi dels noms de lloc». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 86. Barcelona: Universidad de Barcelona.

**LA DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL
CRISTIANA I LA TOPONÍMIA
D'ÈPOCA ISLÀMICA**

Guillem Rosselló Bordoy

Acadèmia de la Història

Quan vaig acceptar l'amable invitació d'exposar a la reunió anual de toponímia, organitzada pel Gabinet d'Onomàstica de la UIB, el procés que havia seguit en la meua investigació sobre els noms de lloc de la nostra terra en època islàmica no vaig pensar en les moltes dificultats que enrevoltaven la qüestió.

Immers dins una metodologia que al meu entendre podria ser l'adient i després d'una molt llarga etapa d'experimentació, al parer, abocada a obtenir uns resultats positius no vaig caure en la trista realitat com presentar el procés emprat de manera que fos intel·ligible a uns oients que especialitzats en l'estudi toponímic, generalment dins l'àmbit de la romanística, afrontaven de cop i resposta uns sistemes que en principi es basaven en una llengua diferent, no romànica sinó semítica, la qual, després d'un complex procés de degeneració, havia arribat a nosaltres en unes condicions de deteriorament realment espantoses.

En primer lloc, calia restituir el text documental, que tenia a les meves mans, al seu estat primigeni. Textos com el *Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei*, la *Remenbrança* de Nunyo Sanç o la documentació generada per les cúries reials i baronals al llarg del segle XIII aportada gràcies a les investigacions de Ramon Rosselló Vaquer, en especial, que eren les fonts de treball imprescindibles per aquesta investigació.

Per això, em sento preocupat a l'hora d'exposar els sistemes metodològics emprats, ideats per un treball concret i no contrastats per altres investigadors que hagin pogut comprovar la seva idoneïtat. De totes maneres els resultats obtinguts són, al meu particular entendre, prou profitosos com per poder-los donar a conèixer a tots vosaltres especialitzats en el tema.

Crec que el millor que puc fer és exposar una sèrie de consideracions prèvies que ens apropin a la llengua original en la qual foren gestats els noms de lloc de Mallorca musulmana, el sistema emprat en el segle XIII per ser recollits per uns escriptors que coneixien, o bé no coneixien, la llengua dels vençuts i totalment orfes en la coneixença dels mecanismes que donaren lloc a les possibles transformacions patides, al llarg dels temps, pels esmentats noms.

Transformacions, eminentment fonètiques, dels mots que originàriament foren els ètims dels noms que, de viva veu, recollien en una llengua diferent, un català en vies de gestació o un llatí en plena desintegració, molt allunyat del llatí clàssic que altre temps es professava als diferents batxillerats que en el decurs de ma vida han ensenyat, bé o malament, gairebé sempre més malament que bé, les institucions docents del país.

En primer lloc l'àrab, com a llengua semítica que és, juga amb la combinació de tres radicals consonàntics que mitjançant afixació, sufixació o repetició d'algun dels tres radicals expressen una idea o diferents sentiments referits a aquesta idea. La utilització de les tres vocals simples A i U, curtes o llargues, permet matisar el significat primari del mot.

Tota arrel (verb i nom) consta de dos elements: radical i servil. L'arrel sempre constarà dels esmentats tres radicals, excepcionalment hi pot comparèixer alguna arrel quadrilítera, quasi sempre d'origen no semític (grec, llatí, persa). Els elements servils són aquells que integrats al radical proporcionen una varietat semàntica que pot arribar a ser copiosa. Els signes auxiliars: consonants alif, waw o yâ' per allargar les vocals A, U i I, el *tanwîn* per reduplicar una consonant o el *sukûn* per expressar la manca de vocal a una consonant més aquelles consonants que es puguin afegir abans, enmig o rere el radical, donen una ampla varietat a la idea original i fan de l'àrab una llengua d'una riquesa semàntica realment prodigiosa que, per a més dificultats habitualment s'escriu sense presentar la vocalització adient.

Si endemés comptam, en el cas de determinats radicals amb valor consonàntic, essencialment waw i yâ', que donen lloc a arrels defectuoses i per tant poden desaparèixer o poden ser assimilades, la complicació esdevé d'una complexitat esveradora.

Posem per cas un sol exemple: el d'una arrel √TYR, per tant amb una patent irregularitat al segon radical que pot originar la sèrie següent:

tayara	= volar	verb	= târa	volar
tayr / tayra	= ocell, (m. i f.)	nom		ocell
tayyâr	= volàtil	adjectiu	que esdevé en àrab modern	aviador
tayyâra	= estel volador	nom	que esdevé en àrab modern	avió
tayarân	= vol	nom	que esdevé en àrab modern	aviació
matâr		nom	que esdevé en àrab modern	aeroport
matâra	= indret ple d'ocells			

Aquesta complexitat origina una riquesa al vocabulari de la llengua àrab que gosaria afirmar que no té parangó amb les altres llengües d'origen diferent. Complexitat que permet una molt flexible adaptació a les necessitats lingüístiques pròpies de la vida moderna com es pot interpretar de l'exemple exposat abans.

D'altra banda les varietats fonètiques de les diferents regions sotmeses a l'arabofonia han modificat el so d'alguns radicals consonàntics. Així la lletra yîm que a l'àrab occidental (Magreb, al-Andalus, Illes Orientals d'al-Andalus, és a dir, les Illes Balears) sona com la jota catalana i a l'àrab oriental es pronuncia com a gâ', la GE castellana davant A, O i U. Així trobam per una banda el mot xilaba a Occident i galabiyya a Orient, gamal = 'camell' a Egipte i yamal al Magreb.

En el moment de la conquesta, l'àrab, vehicle de transmissió dels mallorquins musulmans, es trobava en un estadi evolutiu mitjanament avançat, sotmès a transformacions dialectals, entre les quals, la més important consistia en la transformació de la vocal A llarga en E. Procés que continuaria, posteriorment al Regne de Granada (segles XIV i XV), fins a convertir-se en I.

Exemple:

Bâb = 'porta' > Beb (Bebalcofol o porta pintada) > bîb (Bibarambla de Granada).

Els escrivans de Jaume I recollien el nom de les diferents propietats aconseguides després de la conquesta. Ni més ni manco que el botí de guerra i com a tal el benefici de l'expedició que calia repartir entre els participants i, com a tal botí, per força, havien de constatar, fil per randa, totes les propietats. Els informants, antics propietaris desposseïts, veïnats o torsimanys jueus coneixedors de la llengua àrab, de viva veu, donaven el nom del lloc en el seu àrab dialectal que passava al paper mitjançant l'oïda de l'escrivà que en llatí o català emplenava la llista corresponent on constava, endemés, el nombre de joves que conformaven els diferents indrets, de manera que es podia comptar amb una aproximada extensió de la superfície de cada lloc. Després, aquestes anotacions, preses *in situ*, sobre la marxa, pels agrimensors, torsimanys i escrivans que feien el recompte, passaven en net a mans dels escrivans de la cúria reial que composaven amb més cura i cap lletres historiat el que avui coneixem amb el nom de *Llibre del Repartiment de Mallorca* o *Llibre del Rei*.

Una curiosa mostra de la tècnica seguida a l'hora de confeccionar l'inventari de propietats la tenim gràcies a la perspicàcia de Joaquim Maria Bover que a la seva *Historia General del Reino de Mallorca* (Palma, 1841, 1006 i següents) informa així:

La porción que en el repartimiento general de la isla fue asignada al conde del Rossellón D. Nuño Sanç, tampoco aparece en los extractos que de aquella división han publicado nuestros cronistas, ni menos en ninguno de los códices existentes en los archivos de la ciudad, de la antigua gobernación, del real patrimonio, ni en el de la Corona de Aragón. Al publicar uno de los editores su 'Memoria de los pobladores de Mallorca' fueron muchas las diligencias que practicó para dar con algún documento, que tratase de la parte que tocó a aquel celebre magnate en premio de los altos servicios que prestó al gran Conquistador en la toma de Mallorca, y solo pudo encontrar en el archivo Real los siguientes retazos, que al parecer son apuntes o prisas que tomaban en 1232 los agrimensores regios mientras corrían pueblos y lugares para realizar el reparto. Estos fragmentos son tan interesantes, como que nos conservan los nombres de muchos pueblos, alquerías o rahales que no trae el libro del repartimiento, y los de varios sugetos que vinieron en la masnada de don Nuño. Su conservación en el discurso de seis siglos puede tenerse por una casualidad, y su publicación es un deber nuestro, que no podrán menos de agradecer nuestros lectores. Van a continuación por el orden con que fuimos copiandolos.

3. It. Sequitur Perola Templi in termino de Montueri, est Regis.

Alqueria Perola est templi, ei opposita est:

Alqueria Padix, domini Nuni in termino de Felanichi.

Preceria de alqueria Maymona versus meridiem Pudichi, est domini Nuni. Sed ipsa

Alqueria Maymona est Regis. Et praedicta alqueria Pudichi et Bastita sua est Dominici Provincialis, sicut flumen aquae pluvialis.

4. *It. Sequitur al orientem alqueria Benifahce ad meridiem, et est domini Nuni. Ejus opposita ... ab aquilone est Alcoraya, est regis.- P. De Comabella, - (Hic pernottavimus).*

5. *In alqueria Benialfimara est Regis
It, ejus opposita est Añanela, est domini Nuni in termino de Felanichi.*

6. *It, sequitur ab aquilone.
Alqueria Megraner est Regis. Ejus opposita alqueria Titi, est domini Nuni.- Ista quatuor alqueriae sunt in termino de Montueri.
It. Sequitur alqueria Beniaarib et est Regis in termino de Montueri.
Ejus opposita est rahal Mobarib in termino de Felanichi, et est domini Nuni.*

7. *Ut. Sequitur ad aquilonem ubi fluit torrens, et aqua vallis per vallem planam inter montanas semper. A sinistris est Regis.- Ei opposita ad meridiem et ad dexteram, domini Nuni usque ad alqueriam Caldarichi Abenfayda, ubi est finis.- (Pernottavimus apud villam de Manacor).*

Com es pot veure el procés de fixació de la toponímia vigent en el moment de la conquesta i ulterior escripturació dels béns que passaren a mans del rei comporta una llarga i aventurada tasca en la qual les desconeixences serien més cabdals que els coneixements de llengua i topografia de l'illa. No cal recordar les paraules de Cosme Aguiló que sempre predica que toponímia té una part important, molt important, de topo 'grafia' i una altra de nímia que en realitat no té el mateix significat que, en castellà, donam a tal paraula.

En síntesi, cal afirmar que la toponímia reflectida en els textos conservats del *Repartiment* suposava una visió adulterada del significat original dels mots de lloc que identificaven les propietats mallorquines a l'abast dels nous propietaris de l'illa.

Conseqüentment la feina interpretativa va consistir a destriar de les representacions gràfiques dels topònims quins foren, originàriament, els seus noms àrabs, sense contaminacions ni deformacions.

En endinsar-nos en aquest procés la metodologia establerta va partir de la redacció d'una fitxa completa en la qual a més de les dades de situació, extensió, nom del mainader que va rebre en emfiteusi la propietat, es conjuntaven totes les variants gràfiques recollides a les diferents còpies que conservam del *Llibre del Repartiment*: text llatinoaràbic, text català i les tres versions llatines conservades a l'Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Capítular de la Seu de Mallorca i Arxiu de la Corona d'Aragó. Els dos primers són els més antics, mentre que les versions llatines foren còpies realitzades entre la segona meitat del segle XIII i la reincorporació del Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó a partir de 1349.

La comparança de les possibles variants acarada amb altres grafies documentals obtingudes a partir de les investigacions de Ramon Rosselló Vaquer establia un tipus de topònim *estàndard* que permetia iniciar la recerca.

En aquest cas el que interessava esbrinar de prim compte era la triple radicalitat del mot, prescindit dels afegitons servils: sufixos, prefixos, terminacions de femení o de plural, intrusions llatines, gloses en català, etc.

Vegem alguns casos:

ARM, s/n	ARM, 18	ARM, 19	ACA 26	ACM
Alcami	Alchami	Muniat alcamí	muniat alcamí	alcamí
	Alaieni bicehil albaar	Aliaièni bi cebil albahar	Alhagem bi cebil albahar	Aliaièni bi cebil albahar
	Alhayat	Alhayat	Alhayat	Alhayat
	Algarbi min amaya	Algarbi min amaya	Algarbi min amaya	Algarbi min amaya
Alaacap	Alacatap	Alaacatap	Alaacatap	Alaacatap

En el primer exemple les cinc versions presenten dos elements bàsics: AL, article determinat en àrab i CHAMI, CAMI; en dues ocasions es complementa amb el mot MUNIAT que és la transcripció fonètica, fidel, de la paraula *munya*, en estat constructe amb el mot següent. *Munya* significa ‘establiment agrícola’, ‘lloc camperol d’esbarjo’. És l’ètim del nom de lloc mallorquí S’AMONIA o del castellà ALMUNIA. La paraula a interpretar és el segon element que s’identifica amb l’arrel \sqrt{YM} = $\hat{y}\bar{a}mi$ ‘a = ‘*mesquida*’ + l’article al- + *munya* que podem interpretar sens dubte com ‘*Almunia de la mesquida*’, indret que identificava un lloc a les rodalies de la ciutat que fou consignat per la plena voluntat del Rei als cavallers hospitalers que no participaren en la conquesta de la ciutat. S’ha perdut tot rastre del topònim, esborrat de la faç de la terra.

En el segon cas alaieni, aliaièni, alhagem, l’arrel adient és \sqrt{HYM} que ens porta a un nom d’ofici *al-ḥayyām* = ‘*frener, fabricant de brilles pels cavalls*’, mentre que la resta és una frase aljamiada que correspon a *min sabīl al-baḥr* que significa ‘*del camí de la mar*’. Un establiment artesanal en el camí que portava a la mar. Possiblement es tracti del molí del frener consignat també al *Repartment*.

El tercer cas no suposa cap dificultat. És, també un nom d’ofici *al-ḥayyāt* = ‘*el sastre*’, que ha deixat rastre en el castellà rere el mot *alfayate*, convertit també en llinatge.

Pel que fa a la frase *algarbi min anaya* la transcripció correcta seria *al-gār bi min an-naḥyā* que cal traduir com ‘la cova [que és] de l’aigua estancada’.

El darrer exemple és una grafia corrupta d’al-‘aqaba = ‘*la costa*’. Intrusions que cal atribuir a la imperícia de l’escrivà.

La presència de noms derivats d’una forma diminutivada presenta curioses interferències pels que no saben àrab. El diminutiu en aquesta llengua adopta una vocalització peculiar: vocal U al primer radical, vocal A al segon, interpolació d’una consonant *yâ*, sense vocal, i al tercer radical la vocal pròpia de la desinència del cas, nominatiu a, genitiu i acusatiu.

Ramla = riera; *rumayla* = rierol
 Maryam = Maria; Murayma = Moraima = Marieta

Per tant en el topònim *Almoraici*, amb les variants *almeraici* i *almorayci*, ens trobam davant un nom en diminutiu que, en els diccionaris no vénen recollits mai, no cal expressar-ho perquè la fórmula és inalterable. En analitzar el nom cal eliminar l'article determinat, restant, per tant *morayci* que en realitat seria *muraysi*. La consonant M (mīm en àrab) sol tenir valor complementari (participi actiu si es vocalitza U, nom de lloc si es vocalitza A o nom d'instrument si la vocal és I). En aquest cas és radical primer de l'arrel √MRS = *marsa* = 'port' que amb la corresponent diminutivació seria 'portitxol'. Topònim sortadament conservat i encara en ús com a tal.

En tractar-se de noms de persona, en recordança del propietari o dels avantpassats de qui gaudia de la finca en el moment de la conquesta en el segle XIII, la identificació és més fàcil puix els noms de persona per alterats que els consignen els escrivans són bons de des- triar quasi sempre. Així trobam un: Raal Abi aben Alabeth = rafal d'Alī ibn al-Abbād

En aquest cas l'article d'Alabeth seria una intrusió anormal perquè el nom seria Alī ibn Abbād = Alī fill d'Abbād.

Ibn Abbād fou un personatge prou conegut a partir del *Llibre dels feits* de Jaume I sota la forma Ben Abbet i confirmat pel Tārih Mayūrqa d'Ibn 'Amīra al-Mahzūmī, recentment editat pel professor Muḥammad ibn Ma'ammār de la Universitat d'Oran (Algèria).

Alulea, alulea perquè a la fi aquest importantíssim manuscrit ha comparegut. La dar- rera notícia de la seva existència es remunta al segle XVII quan al-Maqqarī emprà un petit resum per explicar la situació de Mayūrqa abans de l'arribada de Jaume I. Iniciada la tasca de traduir-lo esper poder donar-lo a conèixer, en la nostra llengua, el més prest possible.

Aquest rafal que fou d'Ibn Abbād va pertànyer a Berenguer Vida i *sos freres*, com diu el *Repartiment*, juntament amb el rafal *Alquezenei*, grafiat també com *Alqzinein* i el rafal *Alzubtan*. És una prova de la concentració parcel·lària, *avant la lettre*, que en moltes ocasions es féu a l'hora de la partició del botí. No cal insistir que aquells tres rafals no han conservat el seu nom original emperò cal situar-los al territori que avui rep el nom de Son Vida.

En referir-me al rafal *Alquezenei*, retirat l'article, trobam una arrel √QZN o √KNS que podem interpretar com l'ètim del mot *kanīsa* o sia, 'l'església cristiana'. Un hel·lenisme incrustat a la llengua àrab derivat de l'*ecclesion* grec.

En aquest sentit no està de més observar com les pervivències de les llengües clàssi- ques, en especial el llatí, tingueren una incidència important dins la toponímia residual en l'època musulmana de Mallorca, on, quasi sempre, el mot llatí va romandre pràcticament intacte. Seria el cas d'indrets com Locoplan, Bilella, Vilella i molts d'altres. En realitat el percentatge de pervivències anteriors és sensiblement alt.

Uns pocs exemples permeten veure com es desenvolupà el procés d'assimilació que seguiren els sistemes següents:

Simple prefixació de l'article al-:

Al-balnearia
 Al-palumber
 Al-maiori

Addicions d'elements aliens al llatí:

Acoalbet = *aqua* + al-bayt = 'casa de l'aigua' > Caubet
Aqualbet = *aqua* + al-bayt = 'casa de l'aigua' > Caubet
Caldarix = *caldaria* + āt (deformat per imela en it) > Calderitx
Castellix = *castellum* + āt (deformat per imela en it) > Castellitx
Castubeyon = *castellum* + bi + 'uyūn = 'castell als ulls' o 'fonts' > Randa

Bé mitjançant un simple afegit de locatiu que puntualitza la situació exacta d'una propietat respecte d'una altra:

Costanti axarquia = *Constantí* aš-šarqiyya = Constantí oriental
Culuina algarbia = *Collonia* al-garbiyya = Collonia occidental
Culunia axarquia = *Collonia* aš-šarqiyya = Collonia oriental
Montagut azagarith = *mons acutus* at-tagari = Montagut de la frontera

Reminiscències de noms de lloc d'origen llatí que conserven terminacions pròpies de diminutius en llengua romanç: *-ella, -ellos, -eira*:

Montegellos
Petruella
Petruzella
Ortella
Corbeyra
Huunqueira

També és freqüent el manteniment de topònims llatins sense modificacions perceptibles:

Agrestes
Agraxtas
Agraxtex
Canpos
Castel
Castello
Colonia
Culuina
Entrecampos
Formentor
Fulumen (en aquest cas amb reduplicació arabollatina = uadifulumen)
Locoplan
Monti
Oliber
Orta
Palumber
Montani Porti Pini
Pullensa
Padulx
Pudix

No falten noms propis de persona com Costanti o Caro i la llarga sèrie de derivats de *villa*:

Uilanova
 Bilamala
 Billarara
 Billesecca
 Uila roia
 Uilalba
 Bilella
 Bilela

En ocasions el nom del lloc pot anar acompanyat d'una glosa en àrab aljamiat. Els investigadors no arabistes han deixat de banda el problema, tirant pel camí més curt, en considerar nom i glosa com una sola unitat toponímica. Cosa inexacta perquè la frase complementària sol ser de comprensió fàcil. A la majoria dels casos és un simple aclariment de situació de l'indret en referència als seus veïnats. Un dels casos més característic és: *Goneim almancha hua min almunia alcobra hua min azarea*.

La transcripció correcta en àrab seria: *ÿinān al-manÿa huwa min al-munya al-kubrā huwa min aš-šariyya* que es tradueix per 'els jardins de la plana [que] són de l'almunia gran de la šāria'. Aquest darrer nom s'aplica a la zona, fora murada, on la comunitat islàmica es reunia per a l'oració comuna o al llarg de les grans concentracions que no tenien cabuda a la mesquida major. Espai que podem situar entre la murada, l'almudaina o porta de Gummara i les torres llevaneres, més o menys entorn a la gasolinera de l'avinguda de Gabriel Alomar i Villalonga.

No sempre la investigació pot arribar a conclusions definitives. La presència de termes ambivalents en els quals l'homofonia pot induir a error és patent. És el cas del topònim *tūr* = 'roca', grafiat tor al repartiment i que ha derivat a la toponímia actual en torre: Tor Marina a Campos avui Torre marina. D'altra banda el mot *burÿ* = 'torre' i les variants gràfiques reflectides pels escriptors reials han donat lloc a topònims com Alborge, Albareyat, Alboraxat Boriareth, Porxe, Alporcx, Albortx. Borcx Axabee. Alboraiya, Alborayax. D'una banda tenim el terme *burÿ* i el correponent diminutiu *burayÿa*, en singular, i *burayÿāt*, en plural. On són tantes torres disperses per la ruralia mallorquina? Torres de defensa d'època islàmica no en queden. L'evidència arqueològica no ens ajuda a esbrinar aquest problema. El manteniment d'un topònim Alboraiet a la llinda entre Alcúdia i Pollença més o manco on existiren els talaiots de Can Xanet i es conserva el majestuós, encara, de Ca na Manescala, em fa pensar si tanta torre no identificaria els talaiots de la plana. L'ocupació de conjunts talaiòtics en època islàmica està més que comprovada. Hospitalet de Manacor n'és un clar exemple, així com ho foren els despreciats nivells superficials de Pol·lència. Altres casos és molt probable, malgrat manquin encara confirmacions científiques en no publicar-se les memòries d'investigació. Emperò tal proposta no deixa de ser una pura i simple hipòtesi que permet introduir uns brins de fantasia en la nostra investigació.

No vull insistir en un aspecte molt concret. L'interès de la meua investigació es basava en la utilització d'un document generat per la cúria reial del rei d'Aragó com a font d'informació del període anterior a la conquesta. És a dir, un document inspirat per una mentalitat feudal cristiana com a font històrica per esbrinar dades d'una comunitat islàmica, establerta

a Mallorca durant un període de tres-cents vint-i-sis anys. Els resultats foren òptims puix abasten organització territorial, informació socioprofessional dels seus habitants i de manera especial mostren els criteris emprats a l'hora d'identificar les diferents propietats per part dels ocupants musulmans que tot i substituir una toponímia d'arrel clàssica llatina mantingueren amb prou força les seves pervivències ben arrelades a la terra.

Els mecanismes de formació de la toponímia reflecteixen perfectament aquest procés. Crec que insistir en aquest aspecte serà profitós.

noms clànics o de família	292	19,61 %
antropònims	254	17,86 %
sense definir	237	17,25 %
geogràfics (hidrònims i orònims)	208	13,96 %
arquitectònics	160	10,74 %
pervivències anteriors	76	5,10 %
noms d'ofici	43	2,88 %
denominatius o gentilicis	33	2,08 %
qualificatius	30	2,01 %
noms tribals	27	1,81 %
agrícoles	15	1,00 %
zoònims	15	1,00 %
traduccions al català	14	0,94 %
noms de colors	12	9,89 %
institucionals	10	0,65 %
noms d'instruments	5	0,33 %
locatius	5	0,33 %
numerals	1	0,06 %
dubtosos	1	0,06 %

En defensar la meua tesi vaig resumir en cinc punts les dades aportades:

- Marc toponímic
- Dispersió espacial
- Enquadrament socioprofessional
- Anàlisi del paisatge agrari
- Cartografia de Mayurqa en el moment anterior a la seva reincorporació al món occidental

No cal insistir que la metodologia aplicada ha donat uns bons resultats i que el percentatge de mots que resten sense identificar, encara que sigui alt, és irrellevant, deixant de banda que en obrir nous interrogants és un desafiament envers noves investigacions.

tayara	= volar	verb	= târa	volar
tayr / tayra	= ocell, (m. i f.)	nom		ocell
tayyâr	= volàtil	adjectiu	que esdevé en àrab modern	aviador
tayyâra	= estel volador	nom	que esdevé en àrab modern	avió
tayarân	= vol	nom	que esdevé en àrab modern	aviació
matâr		nom	que esdevé en àrab modern	aeroport
matâra	= indret ple d'ocells			

Bâb = porta > Beb (Bebalcofol o porta pintada) > bîb (Bibarambla de Granada).

ALCHAMI, MUNYAT ALCAMI > munyat al-ÿâmi'a = 'Almunia de la mesquida'

En el segon cas, alaieni, aliaieni, alhagem > √HÿM = al-ḥaÿÿâm = 'frener, fabricant de brilles pels cavalls',

al-ḥayyât = 'el sastre'

algarbi min anaya = al-gâr bi min an-naḥyâ = 'la cova [que és] de l'aigua estancada'.

al-'aqaba = 'la costa'

Ramla = 'riera'; rumayla = 'rierol'

Maryam = 'Maria'; Murayma = Moraima = 'Marieta'

Almoraïci, almeraïci, almorayci >0 √MRS = marsa = 'port' > portixol. Els consignes dels escrivans són bons de destriar quasi sempre.

Raal Abi aben Alabeth = rafal d'Alī ibn al-Abbād

Alquezenei > √QZN o √KNS > kanīsa = 'església cristiana' < ecclesion

Al-balnearia

Al-palumber

Al-maiori

Acoalbet = aqua + al-bayt = 'casa de l'aigua' > Caubet

Aqualbet = aqua + al-bayt = 'casa de l'aigua' > Caubet

Caldarix = caldaria + ât (deformat per imela en it) > Calderix

Castellix = castellum + ât (deformat per imela en it) > Castellix

Castubeyon = castellum + bi + 'uyūn = 'castell als ulls o fonts' > Randa

Costanti axarquia	= Constantí aš-šarqiyya	= Constantí oriental
Culuinina algarbia	= Collonia al-garbiyya	= Collonia occidental

Culunia axarquia	= <i>Collonia</i> aš-šarqiyya	= Collonia oriental
Montagut azagarith	= <i>mons acutus</i> aṭ-ṭagari	= montagut de la frontera

Montegellos	montis + ellos
Petruxella	petrus + ella
Petruzella	petrus + ella
Ortella	ortus + ella
Corbeyra	corvus + eyra
Huunqueira	

Agrastes	Canpos	Entrecampos	Formentor	Locoplan	Monti	Oliber	Palumber	Uilanova
Agraxtas	Castel		Fulumen		Montanis Porti Pini	Orta	Pullensa	Bilamala
Agraxtex	Castello						Padulx	Billarara
	Colonia						Pudix	Billesecca
	Culuina							Uila roia
								Uilalba
								Bilella
								Bilela

Costanti
Caro

Tor Marina	ṭūr	= roca > Torre Marina
Alborge	<i>burŷ</i>	= torre
Albareyat	<i>burayŷāt</i>	
Alboraiya	<i>burayŷa</i>	
Porxe	<i>burŷ</i>	= torre
Alporcx	<i>burŷ</i>	= torre

III SEMINARI DE METODOLOGIA EN TOPONÍMIA I NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Albortx	<i>burÿ</i>	= torre
Borcx Axabee	<i>burÿ</i>	= torre
Alboraxat	<i>burayÿāt</i>	
Boriareth	<i>burayÿāt</i>	
Alborayax		
Goneim almancha hua min almunia alcobra hua min azarea	<i>ÿinān al-manÿa huwa min al-munya al-kubrā huwa min aš-šariyya</i>	els jardins de la plana [que] són de l'almunia gran de la <i>šariyya</i>

**METODOLOGÍA EN
TRABAJOS DE TOPONIMIA LOCAL,
LA EXPERIENCIA DE EUSKAL HERRIA**

Mikel Gorrotxategi Nieto

Secretari de l'Onomastika Batzordea de l'Euskaltzaindia

- 1) **El marco de estudio: Euskal Herria**
- 2) **Estudios realizados.**
- 3) **Trabajos de toponimia local.**
 - A. **¿Para qué investigar?**
 - B. **Tipos de investigación**
 - C. **Fases del trabajo.**
 1. Convocatoria
 2. Adjudicación
 3. El investigador
 4. Reunión con los investigadores
 5. Formación de los investigadores
 6. Creación de la Comisión de seguimiento
 7. Investigación
 8. El día después
 - D. **Fases de la investigación**
 1. Cronograma
 2. Inventariado de fuentes
 3. Minuta toponímica
 4. Vaciado de fuentes publicadas
 5. Vaciado de archivos
 6. Recapitulación
 7. Recogida oral A) Informantes B) Metodología
 8. Tratamiento de los datos y entrega del primer boceto
 9. Normativización
 10. Puesta en público
 11. Recursos: programa, grabadora, mapas...
 12. El día después, la socialización del trabajo.
 - Implicación social: pueblos<>ciudades

Antes que nada agradecer a los responsables del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears por haberme dado la oportunidad de participar en este seminario, ya que

creo es necesario intercambiar experiencias. La charla está estructurada en dos bloques, un breve repaso a lo que se ha hecho en nuestro país y un segundo que es el planteamiento teórico y práctico de la metodología a usar en los estudios de toponimia local.

1) EL MARCO DE ESTUDIO: EUSKAL HERRIA

En primer lugar conviene situarnos y recordar que Euskal Herria está dividido en dos estados y dentro del reino de España en dos comunidades autónomas, Comunidad Foral de Navarra y Comunidad Autónoma del País Vasco. Por si esto fuera poco en esta última Comunidad las competencias están repartidas en diferentes administraciones.

Para facilitar la comprensión en adelante cuando me refiera a la comunidad Foral de Navarra la denominaré *Navarra*, a la Comunidad Autónoma del País Vasco *Euskadi* y al «inexistente» País Vasco-francés *Iparralde* (que en euskera significa ‘El lado norte’, algo que por otra parte es geográficamente erróneo).

En el País Vasco la lengua propia, el euskera, no es la mayoritaria y las zonas de mayoría vasco-hablante son muy limitadas. Esto, unido a la diferencia existente entre el euskera y el castellano hace que la normalización de la toponimia sea un trabajo especialmente complicado.

En otras zonas de la Península, sin embargo, la cercanía lingüística hace que un castellano-hablante no tenga, si tiene un mínimo interés, grandes problemas para entender y usar la toponimia no castellana.

A grandes rasgos tenemos cuatro zonas en Euskal Herria:

A) Zona de habla vasca (aunque en algunos casos esta sea residual)

En esta zona el principal problema suele ser la disociación entre uso hablado y forma normativizada. Los hablantes de castellano usan *Güerba* o *Zebiya* pero saben que se escriben *Huelva* y *Sevilla*. En nuestro pequeño país, sin embargo, mucha gente cree, y es un fenómeno en expansión, que lo «güai» es escribir como se dice y formas como *Atxabalta* o *Zeani* por *Aretxabaleta* e *Zeanuri* son cada vez más comunes. Esta situación es más habitual en los casos en los que los nombres no han sido oficiales y se han transmitido de forma oral. Es por ejemplo la más común en Iparralde, donde la forma oficial suele estar deformada por la fonética francesa, en muchos casos tras haber sido «occitanizada».

B) Zona castellanizada en época moderna (XVIII, XIX y XX)

Fundamentalmente en Álava y Navarra. La toponimia eusquérica es perfectamente reconocible y el mayor problema suele surgir de los genéricos, que se usan en castellano dando lugar a híbridos.

C) Zona castellanizada desde antiguo

La casuística es muy complicada ya que tenemos topónimos de épocas distintas y evoluciones diferentes. En esta zona, al igual que en la anterior, la situación sociológica no es similar.

D) Zona romance

Hay zonas en las que el uso del euskera, si lo ha habido es muy lejano en el tiempo.

Euskaltzaindia / Real Academia de la Lengua Vasca, el papel de la Academia

Es la única institución oficial en todo el país, aunque en Francia no tenga el mismo estatus. Por ley es el órgano asesor en toponimia en Navarra y Euskadi. En la EAE realiza los dictámenes (preceptivos pero sólo consultivos) sobre cambios de nombres de localidades y asesora a las administraciones, en Navarra también realiza dictámenes. Tiene acuerdos de colaboración con diferentes administraciones y entes públicos y privados: la asociación de Municipios, IGN francés, FEVE, diputaciones... En los últimos años ha participado como asesora de los trabajos de normalización del Gobierno Vasco.

En 1986 la Comisión de Onomástica de la Academia realizó las primeras Jornadas de Onomástica en Vitoria y a partir de ese momento empezó a colaborar con los ayuntamientos que así lo pedían en trabajos de toponimia. Algunos de estos trabajos acabaron publicados en la colección *Onomasticon Vasconiae* que la Academia creó para trabajos de onomástica. En otras ocasiones estos trabajos dieron lugar a mapas y en algunos otros fueron publicados fuera de la colección antes citada.

El trabajo de asesoramiento fue a más de forma que al final se tuvo que incluir entre los trabajos permanentes de la recién creada *Oficina de onomástica* el asesoramiento de los ayuntamientos. Lo primero fue unificar, en la medida de lo posible, criterios, fines y recursos y seguidamente dotar a los ayuntamientos de las mismas herramientas.

Del trabajo con la administración surgieron una serie de procesos administrativos para la realización de los estudios de toponimia. Se ha creado un modelo de convocatoria de beca, se han definido los pasos a seguir para su publicación y difusión, un sistema de verificación del trabajo y se han definido, en la medida de lo posible, unos objetivos claros.

Del trabajo con los investigadores surgió la necesidad de crear un marco de trabajo unificado y ofrecer una labor de formación. El entorno de trabajo lo creó Patxi Galé en *access*¹ siguiendo la estructura del proyecto ECO. En este proyecto, diseñado por el mismo

1 La elección de un programa de una empresa comercial puede ser discutible, pero realizar un diseño en un formato libre tenía un costo inasumible por la Comisión. Es obvio que este procedimiento de trabajo puede ser extrapolado a cualquier otra base de datos.

Patxi Galé, que es la persona que lo está realizando, bajo la dirección académica de Andrés Iñigo, presidente de la Comisión, se quiere recoger la totalidad de la onomástica vasca. En la actualidad está prácticamente recogida la toponimia de Navarra y estamos a la espera de incluir las de la Comunidad Autónoma e Iparralde.

2) ESTUDIOS DE TOPONIMIA REALIZADOS EN EL SIGLO XX

Los primeros intentos de estudiar sistemáticamente la toponimia del país surgieron a principios de siglo XX de la mano de Koldo Elizalde que intentó hacer una recogida del país. Para ello hizo un llamamiento a los «vascos de buen corazón» para que recogiesen la toponimia y la enviasen usando la metodología de los diccionarios geográficos del siglo XIX. El trabajo vio la luz en listados alfabéticos en diferentes años. Lamentablemente el trabajo no tiene uniformidad, ya que no recoge toda la geografía y lo que es peor no se hizo con una metodología definida. En muchos casos los nombres aparecen normativizados de forma un tanto arbitraria por lo que el resultado es poco riguroso.

El siguiente trabajo fue realizado por Gerardo López de Guereñu que recogió la toponimia de Álava, fundamentalmente la de la Llanada, en su obra: *Toponimia Alavesa*. La obra es un extenso listado con 25.593 entradas² de las que 12.021 fueron recogidas de forma oral por el autor.

Los dos últimos de los grandes trabajos realizados de forma amateur y sin apoyo son el que hizo Jose Maria Jimeno Jurio en Iruñerria y que publicó la Academia en su colección *Onomasticon Vasconiae*³ y *Cuadernos de Toponimia Alavesa* de José Antonio González Salazar. El primero de estos trabajos se funda en la documentación histórica mientras que el segundo es la recogida de la toponimia oral viva hoy en día.

Posteriormente se han realizado algunas monografías de mayor o menor calado. Entre todos estos trabajos habría que destacar las tesis doctorales de los académicos y miembros de la Comisión Andrés Iñigo y Patxi Salaberri sobre la toponimia de Malerreka y Eslaba respectivamente, ambas en Navarra. El rasgo más característico de este último trabajo es ser el primero sobre onomástica publicado en euskera.

En la actualidad son raros los trabajos de toponimia realizados por particulares y en las contadas excepciones se suelen limitar a un ámbito muy concreto (caseríos de un pueblo por ejemplo). El último de estos trabajos realizados sin apoyo público es la *Toponimia de Barakaldo* publicado por la librería *San Antonio* y realizado por Goio Bañales y un servidor.

2 Muchas son variantes de un mismo topónimo recogidas en diferentes épocas y lugares.

3 El último que era la propia ciudad lo realizó con la colaboración de Patxi Salaberri académico de número y miembro de la Comisión de Onomástica.

a. Administraciones supramunicipales

Tanto el Gobierno Vasco como el Gobierno de Navarra han realizado en diversas épocas trabajos de recogida y normativización de la toponimia menor.

El Gobierno de Navarra, con la colaboración de la Academia, recogió y estandarizó en la década de los 90 la toponimia menor. Tras su oficialización por medio de *Boletín Oficial de Navarra* fue publicada en la colección *Toponimia y Cartografía de Navarra*. El trabajo es bastante exhaustivo y de gran calidad, aunque la publicación se hizo en mapas catastrales sin curvas de nivel que dificultan su uso. Por lo demás, en este trabajo no se recogió toponimia de las zonas urbanas y por lo tanto no hay, por poner un ejemplo, nombres de caseríos, que como es sabido tienen una gran importancia en el mundo vasco. Lamentablemente una vez publicado el trabajo se dio por acabado, desapareció el servicio y no hay ningún mantenimiento.

La Consejería de Política Lingüística del Gobierno Vasco ha realizado diversos trabajos de recogida para la elaboración de mapas escala 1:25.000. El primero fue Bizkaia en 1986 seguido por Álava y Gipuzkoa 1991-93. En 2001 se realizó la revisión de Bizkaia, posteriormente la de Álava y en este momento está terminando la actualización de Gipuzkoa. Aunque la metodología empleada en estas revisiones ha sido más adecuada que la usada con anterioridad el trabajo no es todo lo satisfactorio que desearíamos. Por lo demás el acceso al mismo es complicado, aunque es su intención darle más difusión.

El principal fallo metodológico, debido probablemente a las limitaciones de los entes públicos en cuestiones de tiempo, es la falta de relación entre encuestadores orales, archivos y normativizadores. Unas personas hicieron la verificación oral, otras vaciaron los archivos y unas terceras relacionaron los topónimos. De esta forma, es imposible localizar los lugares que han cambiado de nombre o que tiene más de uno. En Gernika, por ejemplo, las personas que hicieron la encuesta oral recogieron *Lapikotxune* como nombre de un caserío. Los normativizadores no encontraron documentación sobre dicho edificio y normalizaron como *Lapikotxuena*, para indignación de los habitantes de la casa, que en escrituras se denomina *Benturena*, ya que *Lapikotxuena* se refiere a la actual habitante de la misma y significa literalmente 'La casa de la cotilla'. En cualquier caso es una buena base de inicio para los trabajos de toponimia local que además pueden y deben servir para subsanar posibles fallos.

Finalmente el IGN francés encargó a la Academia la revisión de sus mapas escala 1:25.000 de cara a la normalización de la toponimia menor de los mismos aunque el trabajo no ha sido comparable a los anteriores por metodología y medios. El trabajo está pendiente de finalizar y es de esperar que en próximas ediciones usen dicha toponimia.

b. Administraciones municipales

En Euskal Herria, sobre todo en la Comunidad Autónoma, hay un cierto «boom» en el campo de la toponimia y son bastantes los municipios que solos, o en unión con otro, sacan becas para la investigación de la toponimia local. En los últimos años se ha logrado que la

mayoría de los casos lo hagan coordinados con la Academia lo que va a ser el fundamento de esta charla.

Las Diputaciones, tanto por medio de sus departamentos de euskera como por los de ordenación del territorio y cultura conceden subvenciones para la investigación y publicación de estos trabajos. Asimismo el Gobierno Vasco concede subvenciones para mapas.

3) TRABAJOS DE TOPONIMIA LOCAL

Las propuestas y metodología propuesta aquí pretende ser una ayuda y, obviamente, no es la verdad absoluta. Son el fruto de años de trabajo y la experiencia de los miembros de la Comisión y las personas que han realizado distintos trabajos y, por supuesto, no es algo que hayamos dado por finalizado. Nuestra intención es seguir trabajando en el tema y nos parece interesante la puesta en común con otras realidades para intercambiar experiencias y aprender.

a) ¿Para qué investigar?

Unos de los puntos que hay que tener muy claro al inicio de cualquier investigación, ya sea de toponimia o de biología es el objetivo de la misma y la razón de ser.

En las convocatorias suelen aparecer expresiones grandilocuentes del tipo:

«Considerando que la toponimia de xxx no se ha recogido aún, y que, al ser una parte importante de nuestro patrimonio, convendría recogerla y estudiarla antes de que desaparezcan nombres de lugares, caseríos, montes etc., este Ayuntamiento convoca una beca, con las siguientes bases.»

Pero, como he comentado, no se debe hacer un estudio sin saber para que se hace y cual es su razón de ser. No vale que una ayuntamiento lo haga por estar de moda, ser «guay» o por que lo han hecho los del pueblo de al lado. En algunos casos, fundamentalmente en investigaciones realizadas desde el mundo académico, la razón de la investigación ha sido la Ciencia en estado puro y el objetivo final la publicación de un libro que recoja toda la investigación. Lamentablemente la realidad es que estos trabajos tienen un cierto regusto a lápida puesto que recogen la toponimia para enterrarla, tal vez de forma definitiva, en un libro, puesto que no hay espíritu de recuperación.

El o mejor dicho los objetivos se deben tener claros desde el principio puesto que entre otras cosas esos objetivos marcan la metodología y el producto final. Hay que tener más de un objetivo puesto que el estudio científico y la utilización social de la toponimia son complementarios, el segundo de la primera, pero la investigación, más cuando es con dinero público tiene que ser rehén de la utilidad. En el punto dedicado a la socialización del trabajo

nos extenderemos más en este punto y fundamentalmente de las diferentes opciones que son, a nuestro entender, dos. El uso de la toponimia por la administración, necesario en la realización de nuevas urbanizaciones, por poner un ejemplo y la difusión de la misma entre los ciudadanos.

b) Tipos de investigación

Los tipos de investigación en toponimia local son muchos pero hay dos principales:

a. Beca.

Es el más común y el que vamos a desarrollar en ese charla.

Como variante del anterior caso en alguna ocasión se ha contratado directamente por medio del INEM.

b. Contratación de una empresa.

En alguna ocasión se han realizado investigaciones de esta forma, aunque en la mayoría de las ocasiones este sistema ha sido usado para la publicación de un mapa. En el caso de existir una empresa de reconocida solvencia es una vía perfectamente válida aunque suele tener un costo superior. El problema sería la inexistencia de una empresa de suficiente nivel. Este formato de investigación es especialmente indicado en los casos en los que la zona de estudio este despoblada y el investigador deba llegar desde el exterior. En cualquier caso es imprescindible, que como ocurre en E.H. los trabajos se realizados por una empresa sean supervisados y estandarizados por la institución académica pertinente.

Además en algunos casos tenemos investigadores particulares ya sea de cara a realizar una tesis doctorales, ya por Hobby. En este último caso se encuadra el trabajo sobre la toponimia de *Somorrostro* que está realizando Goio Bañales. Es más común que alguien realice un trabajo sobre un ámbito muy concreto de la toponimia local, por ejemplo los caseríos (o masías) de un pueblo.

c) Fases del trabajo

1. Convocatoria

Normalmente la convocatoria se hace publicando las bases en el Boletín Oficial correspondiente, pero es conveniente, o mejor dicho, imprescindible hacer publicidad de la misma antes de su publicación para asegurarse que una vez abierto el plazo vaya a presentarse alguien. Esto no es trivial ya que es posible que los posibles candidatos no tengan conocimiento de la misma o lo tenga demasiado tarde y la convocatoria quede desierta. Creo que muy pocos estudiantes o personas recién licenciadas se dediquen a leer los Boletines

oficiales de forma constante. Conozco al menos un caso en el que la beca quedó desierta por esta razón.

Los medios de difusión de la beca suelen ser las facultades de filología e historia y las publicaciones locales o comárcales, en el caso de Euskal Herria abundantes y con una orientación euskatzale, esto es pro-euskera. En algún caso incluso algún ayuntamiento ha recurrido a los servicios del INEM que se encargó de mandar la información a las personas inscritas en la zona que cumplieren los requisitos. Dependiendo del tipo de zona los bandos municipales también pueden servir, así como recurrir a los posibles candidatos de la zona de forma personal en el caso de conocer a posibles candidatos.

Como he comentado anteriormente en alguna ocasión el ayuntamiento ha contratado directamente alguna empresa privada.

2. Adjudicación

En las bases se recoge la composición del tribunal, en el que deben figurar personas conocedoras de la toponimia y la metodología adecuada. Estas personas serán las encargadas de valorar los conocimientos y el currículo de los candidatos. En algún caso puede ocurrir, y ha ocurrido, que algún candidato había realizado algún trabajo que más que dar puntos debería haberlos quitado.

En las bases es importante recoger y valorar el conocimiento del dialecto local, en el caso de que exista, así como el conocimiento de la zona. Es claro que un investigador que además de conocer la zona conozca su modo de hablar será recibido de forma más cordial y condicionará menos a las personas encuestadas. Al respecto voy a recordar una anécdota que me ocurrió hace unos años.

Maite, mi entonces novia, y hoy paciente esposa, y yo nos dirigimos a Gorniz para averiguar *in situ* cual era la pronunciación de los vasco-hablantes del topónimo que en la documentación aparece como *Isusquiza* situado en un meandro del río Butroe. Dicho lugar a finales de la Dictadura se convirtió en «*El Abanico de Plencia*» al crearse allí una urbanización de chalets. Como se puede ver las zonas de playa no son las únicas en las que la toponimia ha sido violentada para hacer nombres supuestamente mas comerciales. El étimo original es claro *itsuski* una planta ‘retama’ *genista sp* y el sufijo abundancial *-tza* por lo que debería ser *Itsuskitza*. Sin embargo, al estar en el dialecto occidental era de esperar una disimilación ya que es infrecuente la presencia de dos africadas en un mismo topónimo.

Nos acercamos a un caserío que domina perfectamente el meandro donde está dicha urbanización y empezamos a hablar con el habitante que estaba en su exterior, unos años mayor que yo. Los tres en euskera pero en diferentes dialectos. Tras un rato de conversación para romper el hielo, le preguntamos de una forma «inocente» sobre los caseríos que había en dicha zona, sin darle ningún nombre. Al estar tan a la vista era suficiente señalar. La contestación de él fue concluyente: «Abanikue». Visto que no usaba la forma vasca le preguntamos directamente, en cierta medida violando una «norma» de recogida oral, como se llamaba esa zona antes de hacerse la urbanización. Nos dijo que no sabía otro. Entonces le preguntamos si en casa no había alguna otra persona que lo podría saber y nos dijo que, si, que estaba la madre. Nos dirigimos a la casa y abrió la puerta de la cocina y dijo (en euskera): *Ama, suk selan esatensu Isukitze?* «Ama tu como llamas a Isúkitze?»

La razón de esta incongruencia es clara. En esa zona de Uribe Kosta los euskaldunes que eran críos en la Dictadura no eran mayoría y sufrieron desprecio y humillaciones por ser vasco-hablantes lo que hace hoy en día todavía vivan acomplejados. Por esa razón al llegar alguien de fuera se ponen a la defensiva y dicen lo que en su opinión deben decir para no parecer tontos.

3. El investigador

En el caso de Euskal Herria la convocatoria se suele dirigir a personas o grupos en los que al menos uno debe ser licenciado en filología vasca o historia o bien esté en el último año de carrera, aunque sin dejar a un lado a investigadores que acrediten su calificación. Esto último bastante juicioso. Al respecto se puede mencionar que Goio Bañales, que ha publicado más de un libro y artículos sobre toponimia es licenciado en Bellas Artes y un estupendo lector de documentación antigua que lee como si la hubiese escrito él.

En el tribunal se valoran los conocimientos y estudios de toponimia así como el conocimiento de la zona y su habla, pero la triste realidad es que es infrecuente que los que se presentan conozcan mucho la zona, más infrecuente que sepan algo de toponimia y casi imposible que los miembros del tribunal sepan algo.

4. Reunión con los investigadores

Una vez que el tribunal adjudique la beca, o contrate alguien, es necesario que el tutor designado por la Academia, universidad o administración se reúna con los investigadores para una primera evaluación de los mismos y dar comienzo a la formación. En principio es infrecuente que los becarios sepan algo de toponimia, y nada o casi nada de archivos. En general la mayor virtud que suelen tener es ganas de aprender y trabajar.

Aunque habitualmente se ha dado una gran importancia a la experiencia, ésta es un arma de doble filo. Mi experiencia personal es que en muchos casos una persona que acaba de licenciarse y tiene interés por la investigación es un diamante en bruto ya que no tiene «vicios» ni prejuicios. Por contra, uno de los peores, tal vez el peor, trabajo que conozco lo realizó, tal vez sería más apropiado «perpretó» un supuesto entendido en toponimia local que supuestamente lleva investigando la toponimia de su localidad más de 15 años. Como delegado de la Academia rechacé el trabajo y solicité que no se abonase la beca. Finalmente el técnico de euskera de la localidad tuvo que prescindir del mismo e investigar de nuevo para hacer el mapa local.

5. Formación de los investigadores: El lugar como unidad

Salvo raras y maravillosas excepciones, como es el caso de Leioa y Erandio, en los que la becaria que se presentó es en la actualidad miembro de la Comisión, el (o los) becario no habrá tenido ningún contacto con la toponimia y por supuesto ignorará que es un archivo, donde están y como se entra en ellos.

La labor del tutor, en nuestro caso designado por la Comisión, será capacitar a los futuros investigadores. En primer lugar les tendrá que explicar que la base del trabajo es el lugar y

no el nombre. Esta es una cuestión vital. Mas difícil es explicarles qué es un topónimo. Algo que como bien sabemos es sumamente difícil.

Seguidamente el tutor tendrá que explicar cuales son los pasos a seguir y ayudar a comprender el manejo de la base de datos. Por su puesto esta formación no es trabajo de un día, sino que se alargará en el tiempo.

Es fundamental que desde el primer momento quede claro que en los trabajos de toponimia la base del trabajo es el lugar y no el topónimo. Esto no es tan obvio como creemos y de hecho en los trabajos realizados hace unos años la tónica es trabajar sobre nombres y no lugares. Así, en Arrasate el barrio denominado *Meatzerreka* figurará en dos lugares en la propia publicación de la Academia de 1996, en la M y en la V de *Veneras*. Por esa razón en nuestro entorno de trabajo la ficha principal recibe el nombre de **Ficha de lugar**, como forma de recordar al investigador que el lugar es la unidad.

6. Creación de la Comisión de seguimiento

Hace unos años en un municipio que no conviene recordar se adjudicó una beca de investigación del euskera local y al cabo de un año cuando los investigadores debían entregar el trabajo volvieron con las manos vacías y obviamente tuvieron que devolver el importe de la beca. En consecuencia, la investigación del euskera local de ese lugar está por hacer. Esto es un caso extremo, pero además de verificar el correcto uso del dinero público el investigador necesita ayuda y aunque el tutor se la da desde el punto de vista lingüístico es necesario que alguien que conoce el lugar ayude y verifique.

Esta comisión debe estar integrada por la institución convocante de la beca (ayuntamiento, consorcio...), representantes de la Real Academia (tutor del investigador y secretario de la Comisión o responsable del Servicio de Onomástica), historiadores y personas que conozcan la zona a estudiar. Obviamente, fuera de Euskal Herria la institución tutelar del trabajo será una Academia de la lengua o una universidad.

Esta Comisión se deberá reunir cada tres o cuatro meses para evaluar el trabajo realizado y dar su visto bueno tanto a lo hecho como a lo que se debe hacer. Además autorizará el pago de la parte correspondiente.

Para tal fin el investigador presentara un informe con el trabajo realizado, el cronograma a realizar y las fichas completadas hasta el momento. Al mismo tiempo planteará sus dudas, solicitará la ayuda que crea pertinente y planteará los cambios que se deben realizar.

7. Investigación

El trabajo más gratificante es realizar la propia investigación. Obviamente, habrá diferentes fases, en algunas desesperación y deseo de acabar cuanto antes o irse a Mongolia, pero normalmente al ir a finalizar el trabajo habrá una sensación de que está sin acabar y se necesitan otros 12 meses.

D) Fases de la investigación

1. Cronograma

Este cronograma es el desarrollo del que deberá haber presentado el investigador o grupo de trabajo.

- 1) Inventariado de fuentes: *libros, mapas, manuscritos, archivos...*
 - 2) Minuta toponímica: vaciado de los mapas de la zona. En un mapa de una escala adecuada (1:10.000 en toponimia local suele ser suficiente) se señalarán los lugares que aparecen en los mapas.
 - 3) Vaciado de fuentes publicadas
 - 4) Vaciado de archivos
 - 5) Recapitulación. Análisis del trabajo realizado, sus lagunas y pasos futuros. Se procederá al estudio y sistematización de todo lo recogido.
 - 6) Recogida oral: selección de informantes, por edad conocimiento del lugar, idioma, relación social...
 - 7) Tratamiento de los datos.
 - 8) Entrega del primer boceto al tutor.
 - 9) Normativización por parte del tutor.
 - 10) Puesta en público.
 - 11) Entrega final del producto al ayuntamiento.
- Estudiemos los puntos detenidamente:

2. Inventariado de fuentes: libros, mapas, manuscritos, archivos...

En primer lugar hay que hacer una relación de todos los trabajos publicados, ya sean en libro o ya lo sean en mapa. Seguidamente se estudiarán otras fuentes como manuscritos y finalmente los archivos y dentro de estos los fondos que interesen. En la medida de lo posible hay que hacer una relación exhaustiva para poder saber que tenemos, su calidad y que podemos estudiar. Es importante hacer una clasificación correcta para conocer los archivos con sus secciones, el tipo de documentación y el estado de la misma. En un plazo de tiempo limitado debemos dar prioridad a la documentación que tenga más toponimia y que sea más clara, entre otras cosas un documento de difícil lectura no nos dará unos topónimos fiables.

3. Minuta toponímica:

Se hará el vaciado sistemático de los mapas de la zona. En un mapa de una escala adecuada (1:10.000 en toponimia local suele ser suficiente, pero si es posible se puede usar una escala mayor como 1:5.000) se señalarán los lugares que aparecen con nombre en los mapas. Se puede recurrir a un código de colores que nos permita saber fácilmente que topónimo o variante es de cada mapa. En esta fase lo lógico es partir de una base reconocida como la toponimia del Gobierno Vasco, en nuestro caso o la del IGN cuando no hay otra más moderna. **NO** hay que rechazar fuentes, los mapas no son demasiado comunes y hay que

usar todos, pero hay que tener cuidado para evitar usar fuentes secundarias, esto es mapas que recojan la toponimia ya vaciada.

4. *Vaciado de fuentes publicadas*

Un trabajo sencillo pero necesario, es especialmente importante si la zona ha sido estudiada. Los nombres no suelen ser muy abundantes y suelen ser fáciles de relacionar con los que hemos recogido en la minuta toponímica.

5. *Vaciado de archivos*

Sin duda la labor más tediosa e ingrata, pero altamente fructífera. El trabajo inicial de fuentes nos habrá servido para saber cuantos archivos tenemos y que hay en cada uno de ellos. Las fuentes clásicas en los trabajos de toponimia local en Euskal Herria son cuatro:

Archivo municipal y concejil: el más productivo, si existe. En él la densidad será la mayor que podamos encontrar y además los topónimos pueden aparecer contextualizados. Una de las fuentes más comunes son los *catastros* de fincas rústicas, pero hay que hacer un vaciado lo mayor posible. En algunas zonas la existencia de concejos, con archivo propio y muchas veces más rico que el municipal, puede dar lugar a una fuente extra. En muchos casos si el archivo es demasiado abundante se tendrán que hacer catas, aunque se debe dar prioridad a lo más antiguo.

Archivo foral: Las diputaciones forales tienen un archivo de gran valor, sin contar los papeles llevados desde el ayuntamiento.

Protocolos notariales: especialmente interesantes los listados de propiedades realizadas en el siglo XIX antes de la creación del Registro. El expurgo de todos los protocolos relacionados puede ser un trabajo excesivo por lo que al igual que en el caso de los archivos municipales se deberán realizar catas.

Registro de la propiedad: Es el siglo XIX y está dividido en rústica y urbana. En primer lugar se pueden consultar los índices y después en la medida de lo posible los asientos. El mayor problema puede ser el permiso ya que hay registradores que no ven con buenos ojos la intromisión de investigadores en su registro.

Como complemento se pueden usar otros como el diocesano, Simancas o Valladolid (estos últimos válidos para Álava, Bizkaia y Gipuzkoa).

Los archivos diocesanos pueden dar datos interesantes incluso en las partidas de nacimiento en las que en ocasiones aparecen consignados los nombres de las casas. El mayor problema suele ser su consulta. Normalmente están llenos de personas que buscan realizar su árbol genealógico por lo que no hay sitio y hay que pedirlo con anterioridad. En otros el archivo no existe, hay un lugar donde se apilan documentos pero no hay ningún tipo de orden ni índice.

Por último, hay que recordar que todo se puede empeorar. Así el archivo de la diócesis de Santander, si no lo han cambiado, está en Santillana del Mar. Cuando hace años acudí abría tres días a la semana en horario de 9 a 1:30 y estaba en el museo. Tras ponerme en contacto telefónico con la responsable me indicó que podía ir cuando quisiese. Tras dos horas de viaje llegué y me dijeron que estaba lleno y que volviese otro día. Pacientemente esperé

hasta la una, pensando que alguien saldría como así fue. Subí a la sala de investigadores, con aspecto de almacén reciclado y descubrí que para hablar con la responsable del archivo había que usar un torno por ser un convento de clausura.

Este trabajo debería ser todo lo exhaustivo que se pueda pero no limitarlo a los nombres. Estos deben ser recogidos con su contexto y en la medida de lo posible con la información histórico-etnográfica que sea posible de cara a la posterior difusión de la toponimia.

6. Recapitulación. Análisis del trabajo realizado, sus lagunas y pasos futuros

Se procederá al estudio y sistematización de todo lo recogido. Relacionando los topónimos recogidos (que en la ficha se denominan variantes) y los lugares. Veremos cuantos topónimos están sin relacionar y que vacíos informativos hay que cubrir. Crearemos unos listados de formas localizadas y formas sin localizar, pero intentaremos que esta últimas tengan información adicional. Normalmente por el contexto podemos intuir la zona donde estaba situado el topónimo y no partiremos de cero.

7. Recogida oral

Hay dos puntos a tener en cuenta, la elección de los informantes y la metodología de la encuesta.

a) Informantes

Históricamente se ha elegido a un varón de edad nacido y criado en el lugar que domina el habla local y en las zonas bilingües se ha prescindido de aquellos que no conociesen el idioma propio. Consecuente y lógicamente en el caso de Euskal Herria se han elegido sólo vasco-hablantes, incluso en zonas en las que eran minoría. La razón de elegir de sexo masculino es obvia, en la división sexual del trabajo los hombres han desempeñado labores como pastoreo, trabajos forestales, etc., normalmente vedados a las mujeres, por lo que conocían mejor la totalidad de territorio a explorar. Por parecidas cuestiones en los trabajos de dialectología se excluía a las mujeres expresamente.

Esto es un error.

Es obvio que estos informantes ideales deben ser la mayoría puesto que nos dan una imagen bastante fidedigna. Eso sí, atenderemos a las peculiaridades locales y así, como es obvio, en villas o poblaciones marineras no buscaremos pastores. Igualmente, en este contexto el sexo del informante no es especialmente importante y de hecho una mujer puede conocer el medio mejor que los hombres que se ven obligados a pasar gran parte de su vida lejos de casa. Lo mismo puede haber ocurrido en las zonas de emigración temporera.

Estos informantes, que como he comentado, deben ser la mayoría, nos dan una imagen de la toponimia antes de la desintegración del mundo tradicional. Pero además de estos informantes ideales, hay que investigar en otros ámbitos, especialmente en los elementos «asociales» entendiendo así a todos los que no forman parte de la sociedad del lugar y son:

1. Personas socialmente excluidas, por ejemplo familias que siendo del lugar no tienen trato con el pueblo. Estas personas son más impermeables al cambio y pueden conser-

var una toponimia más arcaica. Esto, por otra parte, es exportable a la recogida de las hablas locales.

2. Emigrantes. Especialmente interesante es la toponimia que guarda el que se fue. Para muchos no ha pasado el tiempo y guardan un paisaje toponímico de otra época. Me acuerdo de las cartas que antes de fallecer hace más de 30 años enviaba desde Méjico un tío-abuelo de mi difunto padre de 90 años. Cartas que nos hablaban del paisaje y la toponimia de 1900, de montes que devorados por la minería y desconocidos por las nuevas generaciones ya no existen más que en esos papeles y tal vez en algunas fotos ajadas por el tiempo.
3. En zonas bilingües alguien que siendo de la localidad no domine el idioma propio. Es especialmente interesante para saber qué se traduce y qué no; la pronunciación adaptada o no... No tienen el mismo tratamientos los topónimos vacos en zona romanizada desde antiguo o modernamente. Por ejemplo *Mendixur* dio *Mendijur* como nombre oficial de pueblo pero *Mendisur* en la toponimia menor, ya que la pérdida del euskera se dio cuando la norma que cambiaba <x> en jota no estaba en vigor. Esto es común hoy en y a muchos castellano hablantes la <x> les suena a <s>, como se ve en *Uxue* pronunciado comúnmente como *Usue*.
Una señora Bilbao, hoy de 70 años, que no sabe euskera, acudía de joven en verano al caserío familiar en Ataun, Gipuzkoa, en una época en la que allí muchos no sabían castellano y la toponimia que usa es un curioso híbrido. Así dice *Imatzenea*, con una -tz- que no existe en castellano, o *Beamakoselaia* sin darse cuenta que no es otra cosa que 'El llano de Beama'.
4. Forasteros que lleven un cierto tiempo en el pueblo. En zonas turísticas se podría encuestar a hispanohablantes y otros (ingleses, alemanes) siempre y cuando tengan un mínimo conocimiento del lugar. Con estos informantes veríamos que toponimia ha sido adquirida, en el caso de existir dos idiomas como en la Península en que idioma por estos forasteros y que nombres nuevos se han generado. Ignoro si los germanos asentados en Baleares han creado toponimia y si usan la catalana o la versión castellana de la misma.

Anteriormente hemos remarcado la necesidad de conocer el dialecto por lo que no nos extenderemos aquí sobre ese punto pues es algo obvio.

También es necesaria la colaboración del ayuntamiento en la búsqueda de testigos adecuados. Esto nos va a servir para entrar con más facilidad en las casas sin que piensen que en realidad somos de Hacienda y queremos saber que tiene, algo que suele ocurrir si llegas a un lugar sin presentación.

Normalmente una vez conocido algún informante este mismo nos puede poner en contacto con otros vecinos y servir de introducción.

b) Metodología

Un punto fundamental es la metodología de la recogida oral. La gente no iniciada piensa que se trata de juntarse con un señor mayor y preguntarle por los nombres de los lugares de alrededor.

La realidad, como sabe el investigador es más compleja. La recogida oral debe hacerse en varias fases y en muchos casos es más productiva la entrevista simultánea de dos personas que sean de la misma edad. Tres es peligroso y cuatro o más puede ser una iniciación al suicido.

En principio el investigador acudirá tras el vaciado de los fondos y con un conocimiento apropiado de la zona, tanto de la toponimia, como de la orografía, caminos, etc. La primera encuesta será bastante libre y el entrevistador será un dinamizador de la conversación y se intentará limitar a dar pistas. Se debe procurar entrevistar a dos personas a la vez para que tengan más confianza y además usen la toponimia con más libertad. Es frecuente que dos personas mayores no usen la misma toponimia con sus hijos, aunque hay excepciones, que con sus quintos.

El lugar más adecuado será el exterior, siempre que existan unos mínimos requisitos de tranquilidad. La razón es obvia, hablar de memoria es un ejercicio complicado tanto para el entrevistado como para el entrevistador que tiene que pasar de una descripción oral a un mapa de curvas de nivel. Es mucho más sencillo y exacto ver el lugar donde está el topónimo y plasmarlo en el mapa.

Existen dos sistemas de solventar los problemas de la localización. Por una parte tenemos las ortofotos. El problema es que dependiendo la zona a estudiar puede ser casi imposible situarse. Esto es especialmente claro en zonas boscosas y/o montañosas. Sin embargo en zonas más o menos llanas y con una parcelación clara, o con una orografía peculiar, en la costa por ejemplo, son bastante útiles.

Un complemento pueden y deben ser las fotos digitales sacadas desde alguna zona elevada. Al ser el punto de vista natural son muy fáciles de comprender y además de sustituir la salida a la calle, especialmente con personas de más edad sirven para clarificar dudas. Incluso se pueden sacar vistas en tres dimensiones de Google Earth.

Para este trabajo es recomendable, o tal vez imprescindible, el apoyo de una segunda persona que haga de secretario ayudando al investigador. De esta forma, mientras el investigador desarrolla la entrevista el ayudante recoge los datos.

Es imprescindible intentar delimitar la extensión del lugar. Es muy común que en planos todo lo que no es cumbre o casa aparezca con el mismo tipo de letra y en la leyenda recoja: *término o lugar*. Pero la realidad es otra, unos términos tiene una extensión localizada y otros sin embargo abarcan una gran extensión y en su interior albergan otros términos. Es obvio que *ayuntamientos, comarcas, provincias y comunidades autónomas* no pueden aparecer como «lugares». Lo mismo ocurre en la toponimia menor. Un ejemplo de como realizar este trabajo son los *Cuadernos de Toponimia Alavesa* de José Antonio González Salazar.

Igualmente es importante recoger el tipo de lugar. El problema suele ser que aunque los geógrafos no lo crean hay muchos lugares que no son nada definidos. Por lo tanto la categorización tiene que ser lo más flexible posible. Tiene que tener una gran indefinición si no queremos que sea imposible de usar. Así, en los listados usados por el Gobierno Vasco podemos elegir entre: *edificación aislada, caserío, casa, chalet o villa, torre, refugio, borda o chabola, cabaña o chabola, establo y otras edificaciones* en la sección de edificios, y además en la sección de lugares de interés cultural tenemos *palacio y casa-torre*. Lo complicado es cuando un caserío es un antiguo palacio hoy en día convertido en chalet.

En *Usos del suelo* tendremos, además del genérico bosque: *Bosques, Bosque (tipo de formación vegetal), Arboleda o bosquete, Soto o bosque de ribera, Hayedo, Robledal, Encinar, Quejigar, Marojal o rebollar, Pinar, Plantación de pinos o pinar de repoblación, Plantación de eucaliptus o eucaliptal, Otras plantaciones, Vivero, Matorral, Matorral, Erial o baldío, Argomal, Bojedal o bujedo, Brezal, Coscojal o coscojar, Madroñal o bortal, Espinar o espinal, Helechal, Zarzal, Pastizal o prado, Pastizal, Pradera o prado, Majada, Raso, Sel, Tierras cultivadas, Campo o tierra de cultivo, Secano, Regadío, Arboles frutales o frutales, Olivar, Viña, viñedo, Vega, Huerta y Era.*

La realidad es que, salvo lugares conservados de una forma más o menos natural, en muchas zonas antes de acabar el trabajo el pinar puede haber sido tres o cuatro cosas más.

En la categorización que proponemos hay menos códigos, de forma que todos los edificios antes mencionados entren en el mismo, pero se da la opción de usar el genérico más adecuado al momento. Es interesante en la medida de lo posible recoger el genérico en uso entre los encuestados.

Este tipo de lugar es importante para, entre otras cosas el posterior trabajo ya que nos permitirá hacer listados de edificios, cursos de agua, etc.

Tal vez lo más sensato sea un ejemplo práctico de recogida oral.

A la entrevista acudiremos con un mapa en blanco donde hemos marcado los topónimos recogidos en otros mapas. Para evitar interferencias NO aparecerán los nombres, sólo un número correlativo en el lugar donde está el nombre. Como elemento suplementario otra hoja con números correlativos. Cuando el testigo cite un nombre uno de los investigadores lo apuntará junto a un número y el otro localizará el número en el mapa.

En los casos en los que tras una entrevista tengamos lugares señalados en el mapa sin citar se empezará a preguntar por los mismos. A modo de colofón se les puede preguntar por los topónimos sin ubicar que tengamos y que sepamos o intuyamos que son de esa zona, pero sin insistir demasiado ya que ese trabajo lo deberemos hacer en la segunda entrevista. En este punto es importante la agudeza del investigador. Si hemos documentado *Zelaiburu* y sabemos que en esa zona los topónimos terminados en *-buru* suelen dar *-bru* le preguntaremos si ha oído *Zelaibru*.

Obviamente la grabación sirve para verificar la correcta recogida de los nombres por lo que es importante que el entrevistador principal, el que lleva a cabo la entrevista, de pistas claras que ayuden a entender la grabación al llegar a casa. De otra manera la grabación será un continuo «allí», «más adelante», «detrás»... que fuera de contexto no tienen ningún significado. Es importante matizar lo que dice el testigo y concretar de forma que la grabación se pueda entender. El entrevistador debe dar pistas que queden reflejadas en la grabación.

Una dificultad en la encuesta es la diferente visión del mundo que tiene alguien que vive en un pueblo o en un caserío y el que lo hace en una población más grande. Para un habitante de una ciudad lo más reseñable suelen ser los «montes», entendiendo por ellos la punta más alta de los accidentes geográficos. Para un *baserritarra*⁴ la cumbre de los montes

4 En euskera se trata del habitante de un caserío. Su traducción castellana 'casero' me ha parecido un tanto equívoca.

no es algo especialmente relevante y en muchas ocasiones eso **NO** es el monte. A esa zona la llamará 'El pico' o en euskera *gaina*. Para el monte es el todo y así en el castellano de las Encartaciones *monte* es sinónimo de 'bosque'.

Es importante que el entrevistador conozca, aunque sea levemente, este mundo para no ser un marciano y poder entender a los entrevistados.

Tras esta primera toma de contacto se procederá al tratamiento de los datos recogidos. De esta forma veremos, además de lo que ya sabíamos, cuantos topónimos que anteriormente estaban sin ubicar se pueden poner en el mapa y cuantos nombres nuevos tenemos, así como que cambios hay que realizar.

Con los datos anteriores **volveremos** a entrevistar. En esta segunda ocasión la entrevista estará más dirigida, no será una conversación tan libre y haremos más preguntas directas. Le plantaremos las dudas que tenemos, si conoce los nombres que tenemos sin localizar y también es el momento de intentar deshacer confusiones. Hay que recordar que los mapas no son perfectos, normalmente son obra de humanos y que en muchas ocasiones la ubicación de los topónimos se copia de uno a otro perviviendo el error a través de generaciones. Contaba G. Durrell que cerca de Isla Mauricio hay un islote redondo llamado *La isla de las Serpientes* aunque no hay tales animales, junto a una islita alargada con tres serpientes endémicas llamada *Isla Redonda*.

8. Tratamiento de los datos

Con los trabajos de recogida terminados el investigador intentará, con la ayuda del tutor dar sentido a todo lo que ha recogido. En la ficha que proponemos nosotros para esa labor hay una sub-ficha llamada «Gestionar vínculos».

Entrega del primer boceto al tutor

Una vez tratados los datos se entregaran al tutor para que este evalúe el trabajo, y proceda a normativizarlo.

9. Normativización

Una de las confusiones más comunes, es confundir *Normalizar* y *Normativizar*. La normativización es el trabajo de la Academia que es la que debe indicar cual es la grafía correcta de un nombre. Normalizar es un trabajo de la Academia, las administraciones, los entes culturales y la sociedad y es el uso de una forma normalizada de un nombre.

En el caso del castellano ambas son consecuencia de un largo proceso histórico, pero en el caso de las lenguas minoritarias es un proceso en muchos casos inconcluso.

En el caso de una investigación local el investigador hará la primera propuesta que será refrendada por la entidad académica pertinente. En cualquier caso esta normativización entra un carácter provisional hasta que se haga presentación del trabajo en sociedad. Es importante que la sociedad, las personas acepten los posibles cambios de forma natural y en la medida de lo posible crear una actitud a favor del cambio. Si los vecinos son informados y convencidos no sólo no surgirán posiciones en contra, sino que además es posible que se difunda más rápidamente.

10. Puesta en público

El trabajo, sino quiere ser una lápida, tiene que ponerse en manos del público y dar la oportunidad a la gente de tomar parte en él.

En Azkoitia cuando el ayuntamiento decidió poner los carteles indicadores de los caseríos se enviaron cartas a los dueños de los caseríos comunicándoles como aparecerían en los carteles. Dos de los implicados pusieron objeciones y se les enviaron sendas cartas explicándoles los motivos y fue suficiente esa explicación.

Un ejemplo del camino a seguir es el iniciado por Imanol Goikoetxea en los trabajos de Oiartzun y Azpeitia. En ambos casos una vez realizada la investigación se realizó una exposición del trabajo. En la misma, además de presentar los topónimos normativizados en unos mapas colocados en la pared se explicaba como se realiza el trabajo y se pone a disposición del público los materiales recogidos. Además, se da opción a los ciudadanos a presentar sus objeciones, cuestiones o preguntas.

En el trabajo de Leioa se fue un paso más allá. La exposición rotó por diferentes barrios y la investigadora, Iratxe Lasa, estuvo todos los días aclarando dudas. La experiencia fue enriquecedora, además de modificarse nombres, se recogieron otros y fue increíble la colaboración que llevó a algunas personas a presentarse con fotocopias de sus escrituras.

En Laudio cuando el ayuntamiento realizó el mapa se incluyó un pequeño librito realizado con extraordinario gusto en el que se detallaban las razones de los cambios propuestos. Esto fue suficiente para acallar las voces que habían surgido en contra de la normalización.

11. Recursos: programa, grabadora, mapas

El programa de access y ECO.

Una de las muchas cosas que hemos aprendido en estos años es la necesidad de dotar al investigador de herramienta de trabajo adecuadas y de compatibilizar los trabajos. Como he comentado anteriormente, Patxi Galé desarrolló para la Comisión de Onomástica un entorno de Access que además de ser herramienta de trabajo sirva para que los trabajos se puedan unir en el proyecto ECO (*Euskal Corpus Onomastikoa*, Corpus onomástico vasco). A tal fin en los últimos acuerdos realizados con ayuntamientos, por ejemplo Oiartzun⁵, se incluye la posibilidad de incluir este trabajo en dicho proyecto.

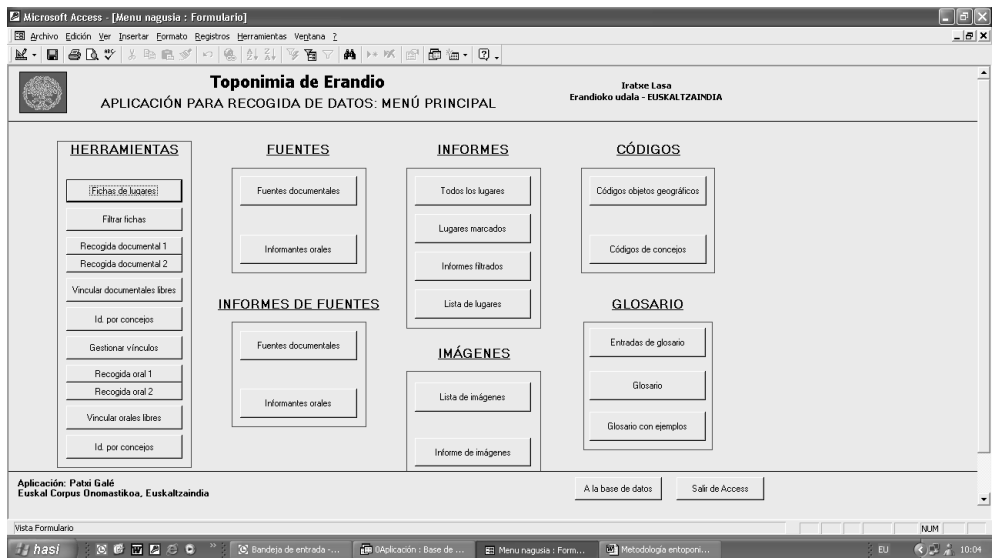
La ficha se ha desarrollado para que una vez el trabajo esté acabado sirva los ayuntamientos como base de datos y a tal fin se han generado dos entornos distintos. El segundo presenta una serie de menús que evitan la necesidad de conocer el programa y está pesado para su instalación en los ayuntamientos. Pero el fundamental es el del investigador. En este además de las fichas también hay una serie de menús que ayudan al investigador y permiten la generación del boceto del libro.

5 Trabajo realizado por Imanol Goikoetxea.

La explicación de su funcionamiento la vamos a ver usando el trabajo de recogida de Erandio que ha realizado Iratxe Lasa. Pero antes hay que hacer una precisión sobre la base de trabajo.

Como hemos comentado anteriormente, hasta hace relativamente poco tiempo los trabajos de toponimia se ha realizado, al menos en nuestro país, desde el punto de vista del lingüista y la unidad era el nombre. Así, un lugar que en la documentación tuviese más de un nombre en el mismo idioma o en dos distintos generaba dos fichas distintas y lugares homónimos podían dar lugar a una sola. Esto es un problema tanto a la hora de normativizar como a la hora de ver su evolución.

Portada del entorno

Ficha de lugar

Toponimia de Erandio
Iratxe Lasa
Erandiko udala - EUSKALITZAINDIA

APLICACIÓN DE TRABAJO: FICHA DE LUGAR

Lema: **Agirrebengoa (-a)** 53 Genicio: _____
 Sinónimos: Agirrebekoa (-a), Bengoa (-a) Castellano: _____ Oficial: _____
 Objeto geo: 301 Edificiatioza (Eraikuntza) Generioa: adaeitea

Lingüística: Jatorriko baseni zahara bota egin zuten "Avanzada" errepideko lanak egiteko. Manzanok (1905) bere liburuan honela dio: "Visitando este barrio, entramos en el caserío de Aguirre-Bengoa, posiblemente por última vez, ya que este caserío va a ser demudado en breve, para dejar paso a un desdoblamiento de la carretera de la Avanzada, que pasa cerca de él".
 Notas: Jatorriko baseni zahara bota egin zuten "Avanzada" errepideko lanak egiteko. Manzanok (1905) bere liburuan honela dio: "Visitando este barrio, entramos en el caserío de Aguirre-Bengoa, posiblemente por última vez, ya que este caserío va a ser demudado en breve, para dejar paso a un desdoblamiento de la carretera de la Avanzada, que pasa cerca de él".

Catografía: 61.06/14
 UTM: X: _____ Y: _____ Z: _____
 Erandio Gokoa (Erandio Landea) (Erandio)

Conceptos: Opciones

Liberar	Forma documental	Año	Fuente ?	Referencia	Editar
	Vengoa	1653	22	JCR1356/012	
	Aguirre Bengoa	1681	22	JCR3406/002	
	Aguirre Bengoa	1704	20	112	
	Aguirre Bengoa	1745	22	JCR1355/026	
	Aguirre Bengoa	1745	20	337-341	
	Aguirre Vengoa	1745	22	JCR1355/026	
	Aguirre Bengoa	1796	20	597-606	
	Aguirre Bengoa	1798	17	66	
	Aguirre Bengoa	1799	20	597-606	
	Auzarabanoa	1790	22	Iturrabandía	

Liberar	Forma oral	Fecha	Informante	Referencia	Editar
	Aguirre-bekoa	2003	2		
	Aguirre bekio	2003	2		
	Agorramengo	2003	2		
		2006		CD2,4	

Registro: 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | 11 | 12 | 13 | 14 | 15 | 16 | 17 | 18 | 19 | 20 | 21 de 21

Aplicación: Pato Galé
 Euskal Corpus Diocesastikoa, Euskaltzaindia
 Registro: 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | 11 | 12 | 13 | 14 | 15 | 16 | 17 | 18 | 19 | 20 | 21 de 1764

Vista Formulario

Menu principal Salir de Access

En la ficha se recogen los datos del lugar y en dos ventanas inferiores las variantes recogidas de forma escrita y oral.

Los campos de la ficha son:

Lema: forma estándar que se usará hasta su normativización: **Agirrebengoa (-a)**

Matrícula: En gris a la derecha del Lema es el número que identifica el lugar, es irrepetible.

Sinónimos: Otros nombres que designan este lugar. Pueden ser distintos o variantes del mismo: **Agirrebekoa (-a)**.

Castellano: denominación en castellano si la tuviese: ***Agirre la bajera**

Oficial: No siempre existe, es frecuente en calles, barrios o pueblos

Objeto geográfico: compuesto de código numérico y explicación: **301 Edificiatioza**

Lingüística: Espacio reservado a notas de carácter lingüístico. Es un campo memo por lo que no tiene límite de espacio.

Notas: Espacio reservado a notas históricas, etnográficas o de cualquier tipo.

En la columna de la derecha tenemos la cartografía donde aparece, sus coordenadas y el barrio donde está situado.

En principio las fichas de lugar las crearemos a partir de la minuta toponímica que nos dan la primera relación de lugares y la sección de variantes estará en blanco.

Recogida documental 1

Microsoft Access - [Erak jasotzeko : Formulario]

Archivo Edición Ver Insertar Formato Registros Herramientas Ventana ?

Tahoma 8

Toponimia de Erandio

Tratxe Lasa
Erandioko udala - EUSKALIZANDIA

FORMULARIO PARA RECOGIDA DE FORMAS DOCUMENTALES

Forma documental	Fuente	Año	Referencia	Situación	Objeto geográfico	Origen
Erandio	4	1400-1499	[VII]-[XV]	[Loda (Lur Barriak)]	[Loda (Lur Barriak)]	0
Contexto:	Título de la casa e linaje de don Sancho Ortiz Marroquin, fijo de don Furtul Sánchez de Salzedo, Señor de Ayala, donde suceden los de Muñalones e Marroquines e Cuidanos e todos los otros del solar de Monterroso. Contado ha la istoria de los Señores de la casa de Ayala como don Sancho Ortiz Marroquin fue fijo vasterdo de don Furtul Sánchez de					
Anotaciones:						
Junquera d' Erandio	4	1400-1499	[VII]-[XV]	[Aizo integratua (Bilguneak eta kaleak):]	[Aizo integratua (Bilguneak eta kaleak):]	0
Contexto:	Título de la casa e linaje de don Sancho Ortiz Marroquin, fijo de don Furtul Sánchez de Salzedo, Señor de Ayala, donde suceden los de Muñalones e Marroquines e Cuidanos e todos los otros del solar de Monterroso. Contado ha la istoria de los Señores de la casa de Ayala como don Sancho Ortiz Marroquin fue fijo vasterdo de don Furtul Sánchez de					
Anotaciones:						
Arriuganamená (108 m.)	2	2000	[91]	[Menda (Cronmia)]	[Menda (Cronmia)]	0
Contexto:	Normalizatu gabeko izenak: Arriuganemé UK. Udalerria: Berango/Erandio. Latituda: 43.20.45 N Y 44799350. Longituda: 2.57.50 W X: 502900. Ideak: Linbegana, Leioa, Oharrak. Jatorriko muzak hurbil dauz. Arriuganemé baserria azeri da Berango PG. 1796. an. Arizta denez, Munarriko landa tonitorera iritsi bano lehenazko bizarlean bertan					
Anotaciones:						
Aspuru (97 m.)	2	2000	[92]	[Menda (Cronmia)]	[Menda (Cronmia)]	0
Contexto:	[EAN, 50, 61, EDY, 25, 48, FAB, B, M] Beste izen batzuk: Aspe MAD. 212A, 214A, Tres Cruces DPV, 10, 61-14. Normalizatu gabeko izenak: Aspe MAD. 25, aspuru BI. Beste garaiak: batzuk: 99. [EAN, 50, 61, Udalerria: Erandio. Latituda: 43.18.44 N Y 44795630. Longituda: 2.58.26 W X: 502900. Ideak: Astrabakua, Erandio Betoa, Oharrak: Aspuru izeneko baserria					
Anotaciones:						
Gallarreta (83 m.)	2	2000	[94]	[Menda (Cronmia)]	[Menda (Cronmia)]	0
Contexto:						
Anotaciones:						

Aplicación: Patxi Galé
Euskal Corpus Onomastikoa, Euskaltzaindia

Registro: 14 de 6988

Iturriren batean jasotako izen propio batean era

Menú principal

hasi

Banda de entrada ... Aplicación - Base de ... Menú nagusia : Form... Metodologia entonpi... Erak jasotzeko : Form... EU 10:04

Disponemos de DOS maneras de introducir datos. Por medio de esta ficha, diseñada para escribir en ella o por una tabla sin menús pensada para importar los datos desde *excel* o *word*. Los campos que tenemos son: *Forma documental*, *Fuente* (es numérico y hace referencia a una ficha bibliográfica), *año* (del testimonio, no de la fuente), *situación* (barrio o pueblo donde está), *objeto geográfico*, *origen*, *contexto* y *notas del investigador*.

Los nombres recogidos no estarán relacionados puesto que en estas fichas se generan independientemente. Para la relación hay dos menús, uno para documentos y otro para orales.

Vincular documentales libres

Microsoft Access - [Era zurtzak lotzeko gunea : Formulario]

Archivo Edición Ver Insertar Formato Registros Herramientas VerGunea ?

Toponimia de Erandio Iratxe Lasa
VINCULAR FORMAS DOCUMENTALES LIBRES Erandiko udala - EUSKALITZAINDIA

Lema: **Abaroluze** Id. Lugar: 1077

Sinónimos: Oficial: Castellano:

Genérico: **urzala** Objeto geo: 612 **Belardia (Oronimo)** Situación: **Antiga (Erandio)**

Cartografía: ET-147 UTM: X: Y: Z:

Lingüística:

Notas: Uriben barenaren izateak. Abaro hitzak zuhazpele-o babergunes, ganadusk, eguzkik, geizatzel o esbilitzen duena, esan nahi du, leze adjeliboa da.

Fomas libres:	Vincular	Forma documental	Año	Fuente ?	Referencia	Situación	Objeto geográfico	Origen ?	Edición
	☐	Abaroluze	1866	35	[1. Lib. Inc. 198		Menda	0	
	☐	Abaroluze	1911	22	[ER:25/019		Menda	0	
	☐	Abarondoco-sola	1862	35	[1. Lib. Inc. 31		Soroa	0	

Aplicación: Pabai Galé
 Euskal Coopari Dinosastikoa, Euskaltzaindia

Registro: 3 de 1763

Vista Formulario

Menú principal

hasi Banderaja de entrada ... Metodologia entoponi... Aplicación - Base de ... Menú nagusia : Form... Era zurtzak lotzeko g... EU 10:07

En la pantalla superior podemos ver la ficha de lugar resumida y debajo los nombres que no están relacionados. En el caso que nos ocupa si hacemos clic en «vincular» el nombre en cuestión se relacionará con el lugar 1077 (Abaroluze) y figurará en su ficha como podemos ver en la siguiente muestra.

Ficha de lugar con desarrollo de una variante

Toponimia de Erandio
 APLICACIÓN DE TRABAJO: FICHA DE LUGAR

Lema: Zaragoza

Sinónimos: Zaragozako (a) | Castellano: |

Objeto geo: 301 | Etxebizita (Etxabizitza) | Generiko: aldeak

Lingüística: Foaeta azukoa basemia. Hasieran basen bi omen ziren Zaragozko eta Zaragabeloak. Foa informazioaren arabera pentatzeak da Zaragozko eta Zaragozko zena harfu zuzen. Gaur erdago zuzen.

Notas: Foaeta azukoa basemia. Hasieran basen bi omen ziren Zaragozko eta Zaragabeloak. Foa informazioaren arabera pentatzeak da Zaragozko eta Zaragozko zena harfu zuzen. Gaur erdago zuzen.

Formas documentales:

Liberar	Forma documental	Año	Fuente ?	Referencia	Editar
	Zaraga	1825	33	Polsa Zentsoa	
	Zaraga	1865	36	Z. Lb. fnc. 78	
	Zaraga	1867	34	44512	
	Zaraga	1890-1895	22	131013/007	
	Zaraga	1904	22	13R2474/019	
	Zaraga	1905	17		
	Zaraga	1907	26	61-14	
	Zaraga	2003	27	161-14	
	Zaraga	2003	16		
	Zaraga	2004	10	162 (24)	

Formas orales:

Liberar	Forma oral	Fecha	Informante	Referencia	Editar
	Zaraga	2003	2		
	Zaraga	2003	2		
	Zaraga Kalem	1900	1		
	Zaraga	1900	1		
	Zaraga	2006		CD, 4	

Formulario

Id. Topónimo: 3011 | Id. Lugar: 300

Topónimo: Zaragoza | Año: 1985 | Id. Fuente: 17 | Referencia: |

Contexto: Separados por una pequeña vaguada, en la misma falda del monte de San Bernabé, se ubican cinco caseríos, que en otros tiempos fueron los que componían el barrio de Zaragoza, hoy más bien incorporados al barrio de Eno, por causas que ignoramos. Estos caseríos son: Bengoco, Zaragoza, Moiseña, Aurtelén y Góicoa.

Anotaciones: San Inleke Lope Gatzia Salazarren "Zaraga"

Situación: | Objeto: 301 | Etxebizita (Etxabizitza) | Id. Origen: 0

Registro: 14 | 4 | 1731 | de 1 (Filtrado)

Informantes: |

Registro: 14 | 4 | 1731 | de 4

Aplicación: Paha Galdó
 Euskal Cooper. Dimentsiako, Euskaltzaindia
 Registro: 14 | 4 | 1731 | de 1764

Ahaztu jasoak toponimoen erak

Si en la sección documental de una ficha hacemos clic en «fuente» o «editar» se abrirán sendos menús. En el primero veremos la ficha de la fuente, en el segundo la ficha de la variante con el *contexto* y las *anotaciones* realizadas por nosotros así como *situación*, *tipo de objeto*, *fecha* y *fuentes*.

En el caso de constatar un error en la unión es suficiente dar a la tecla liberar y ese nombre volverá a estar si relacionarse.

Ficha de recogida con desarrollo de un testimonio oral

The screenshot shows the 'Toponimia de Erandio' application interface. At the top, it displays the location 'Iratxe Lasa Erandiko udala - EUSKALIZANDIA'. The main form is for 'Lema: Zarraga'. It includes fields for 'Sinónimos', 'Objeto geo', 'Lingüística', and 'Notas'. A 'Formulario' window is open, showing details for 'Id. forma oral: 3006', 'Id. Lugar: 300', 'Fecha: 1988', and 'Contenido'. Below the main form are two tables:

Formas documentales				
Libera	Forma documental	Año	Fuente ?	Referencia
	Zarraga	1825	33	Polsa Zerboa
	Zarraga	1865	35	U. Lib. Fnc. 78
	Zarraga	1867	34	H451/2
	Zarraga	1890-1895	22	EP0120007
	Zarraga	1901	23	SP0294019
	Zarraga	1905	17	
	Zarraga	1987	25	61-14
	Zarraga	2003	27	061-14
	Zarraga	2003	15	
	Zarraga	2004	16	061/2004

Uso oral				
Libera	Forma oral	Fecha	Informante	Referencia
	Zarraga	2003	2	
	Zarraga	2003	2	
	Zarraga Kallen	1988	1	
	Zarragas	1988	1	
	Zarragas	2006		CD 4

Al igual que en la sección documental si en la ficha oral hacemos clic en «informante» o «editar» se abrirán sendos menús. En el primero veremos la ficha del informante, en el segundo la ficha de la variante con el *contexto* así como *encuestador* y *referencia*.

Gestión de vínculos

Microsoft Access - [Eren loturen kudeaketa : Formulario]

Archivo Edición Ver Insertar Formato Registros Herramientas Ventana ?

Tahoma 8

Toponimia de Erandio
GESTIÓN DE VÍNCULOS FORMA DOCUMENTAL - LUGAR

Tratxe Lasa
Erandioko udala - EUSKAL TZAINDIA

Id. Nombre: 3851
Forma doc.: Aclaranda
Año: 1905 Id. Fuente: 22 Referencia: ER159/023

Testiguos: Que teniendo ese Ayuntamiento una cantera de su propiedad situada en el término municipal titulado Aclaranda, solicita se le conceda derecho ó permiso para extraer piedra [...]

Anotaciones:

Situación:
Objeto geo.:
Origen: 0

Lugares vinculados a esta forma documental:

Id. Lugar	Lugar
61	Aclaranda (parkea)

Lugares: opciones de vínculo (Id. Lugar)

Id. Lugar	Lugar
1452	Abaro (ursala)
1943	Abaro (basoa)(ursala)
1077	Abarcusa (ursala)
1457	Abarondiko soba (-a) (ursala)
1458	Abasibua (-a) (ursala)
1937	Abarra (-a) (baserna)
1054	Abarribarra (-a) (aldeatzea)
58	Aceros Deusto (antegia)
1468	Agrlanda (ursala)
1875	Agre (bidea)
630	Agre (aldeatzea)
1074	Agre (suzunea)
1472	Agrealde (ursala)
1137	Agre-Aresti (bidea)
947	Agreurre (ursala)
632	Agreurrea (-a) (aldeatzea)
389	Agrebarria (-a) (aldeatzea)
1489	Agrebasa (basoa)
53	Agrebengoa (-a) (aldeatzea)
825	Agrebengoa (-a) (bidea)
1138	Agre-Bikarra (-a) (bidea)
1403	Agregotia (-a) (suzunea)
55	Agregotia (-a) (aldeatzea)
634	Agregotia-ebarna (-a) (aldeatzea)

Aplicación: Pahi Galé
Euskal Corpus Onomastikoa, Euskaltzaindia
Registro: 14 | de 6988
Toponimaren azalpena era esanetan eman daiteke

Menú principal

hasi | Bandoja de entrada ... | Aplicación - Base de ... | Menú nagusia : Form... | Metodologia entoponi... | Eren loturen kudeaketa... | EU | 10:06

En más de una ocasión un nombre hará referencia a dos lugares, para estos casos está la «Gestión de Vínculos» que permite relacionar un nombre con dos o más sitios.

Una vez acabado el trabajo se entregará esta base de datos y unas copias no editables para el uso en las instituciones.

Otras herramientas

El otro elemento importante es la grabadora. En el trabajo de recogida de Bizkaia que desarrollo Deiker para el Gobierno Vasco se usaron Mindisk Sony, por su calidad de grabación, posibilidad de edición y calidad. Desafortunadamente el manejo de dichos aparatos es bastante complicado por lo que uno de cada tres investigadores no logró grabar nada audible y uno de los investigadores tuvo que hacer la grabación tres veces. Lo más sorprendente es que los testigos accedieron.

Además es necesaria una cámara digital para poder sacar fotos, tanto de los lugares de interés para la realización del posterior libro como de zonas a investigar para la recogida oral.

Finalmente no se pueden olvidar los mapas que son una de las bases de trabajo es imprescindible que el investigador los sepa leer perfectamente, de otra forma será difícil que los nombres se coloquen donde deben.

12. El día después, la socialización del trabajo

Una vez que el trabajo de investigación ha terminado surge una pregunta inevitable: ¿Qué hacer con el trabajo? Hace años un ayuntamiento encargó un trabajo de toponimia y una vez terminado se guardó en la caja fuerte del alcalde. Es obvio que ese no es el camino a seguir.

El primer paso será la **oficialización** de esa toponimia que deberá ser la única que usen las administraciones, especialmente la local.

Tenemos que lograr que los ciudadanos conozcan y valoren su toponimia y para ello hay que crear productos, que con el respaldo científico de un trabajo serio sean apetecibles al ciudadano.

Las nuevas tecnologías nos permiten, por poner un ejemplo, reducir costes en la edición de los fondos y dar prioridad a la didáctica. De este modo ya no hace falta publicar en papel el 100% del trabajo, sería suficiente editarlo en CD, que puede incluir el entorno de *access* y su versión en *pdf*. Creo que en muchas ocasiones incluso el experto agradecerá poder consultar el libro desde su ordenador.

Los productos más comunes han sido los mapas, siempre exitosos, y los libros.

Cada día es más común que los mapas sean algo más que una mancha de color verde rodada de la nada más absoluta e incorporen más información. En los últimos años es común en Euskal Herria que el mapa incorpore por el reverso la ortofoto con una versión reducida de la toponimia. En la mayoría de los casos se intenta que el propio mapa sea atractivo, además de preciso.

En los libros, el producto más clásico en los trabajos de toponimia, es el campo donde mayor cambio ha acaecido y debe suceder. Históricamente los libros de toponimia se han realizado pensando en los investigadores del tema y han sido poco más que una relación de formas documentales en algunos casos acompañadas de comentarios lingüísticos con lo que se dejaba a un lado la mayoría de los potenciales usuarios de la toponimia de un lugar.

Lo más razonable, si queremos que el estudio tenga difusión, sería o mejor dicho es, realizar publicaciones más atractivas en las que la totalidad del trabajo venga en un CD o

DVD, que puede servir para incluir otro tipo de materiales de los que hablaremos a continuación. El contenido debe servir para calmar la sed de conocimiento del posible lector y al mismo tiempo darle datos que promuevan su interés. En una sociedad cada vez más visual es necesaria la inclusión de fotos. Si logramos fotos antiguas será un valor añadido. Además, hay que intentar recopilar datos históricos y etnográficos que hagan que la gente lea el libro.

Una vez publicados el mapa y el libro tenemos una base para realizar material didáctico para centros de enseñanza especialmente útil en poblaciones medias y pequeñas en la que la toponimia está más viva y es más cercana. Este material puede ser un libro con ejercicios y como complemento debería llevar un CD o DVD con otras actividades. En el CD que realizó el ayuntamiento de Getxo había desde puzzles de fotos antiguas que se realizaban contestando correctamente unas preguntas sobre toponimia a una especie de Trivial pasando por el coloreado de caseríos. El ayuntamiento intentó que el CD en cuestión fuese válido para cualquier edad y además de los juegos recoge el mapa, la ortofoto.

Interesante es el libro Catálogo de Cimas de Bizkaia, editado por la diputación y realizado por Patxi Galé en la que podemos volar de monte en monte, consultar su ficha y ver panorámicas de 360° sacadas desde las cimas de algunos de ellos.

El turismo también es algo que se puede implicar en la conservación y conocimiento de la toponimia. Obviamente no haremos «itinerarios toponímicos», pero si podemos usar la toponimia como valor añadido en el turismo. El camino de Santiago entra en Bilbao por el lugar llamado *Gudabikolanda*. En el siglo XV tenemos el porqué de este nombre. Lope García de Salazar relata que en ese lugar, al que llama «*El Campo de la lid*» lucharon los de Zamudio con los de *Lusarra* y cuando estos aparecían derrotados llegaron sus aliados de *Legizamon* que en este segundo combate masacraron a los zamudianos. La traducción del topónimo es ‘La campa de las dos luchas’.

Algunos ayuntamientos han integrado en mayor o menor medida estos productos en páginas web.

Finalmente, la idea más ocurrente es la señalización de los lugares. Hasta la fecha hemos estado acostumbrados a que los barrios y caseríos tengan su nombre, pero en Barrundia, copiando una iniciativa de hace años realizada en el vecino Zaldondo, se ha ido más allá y se han colocado estacas en los lugares más representativos para que las nuevas generaciones no los olviden.

En el caso de Barrundia estamos ante un municipio pequeño en población (753 habitantes) pero de gran extensión (97 Km.) con 15 pequeños pueblos. La idea surgió de la alcaldesa que logró implicar a los pueblos que fueron encargados de seleccionar los topónimos a señalar. A tal fin, nos reunimos aprovechando los concejos (reuniones de los vecinos de cada pueblo). Tras la normalización de los nombres nos volvimos a reunir para explicar la razón de los cambios y finalmente los propios vecinos ayudaron a la empresa responsable a colocar las estacas. Como colofón se hizo en un txoko una comida de hermandad. Esto puede parecer trivial, pero de esta forma se ha logrado que los habitantes consideren las estacas como algo suyo que deben cuidar y no una «cosa del ayuntamiento».

Esta idea, que se puede exportar a cualquier población nos parece afortunada y se puede relacionar con el turismo y con el material didáctico. Es importante la implicación de la sociedad.

En cualquier caso es importante la dosificación de todos estos productos. No es aconsejable la presentación de todos a la vez. Como cualquier publicista sabe es más productivo «vender» el producto poco a poco, aunque por poner un ejemplo el libro y el mapa pueden ser coetáneos.

Antes de terminar debo dar las gracias a los miembros de la Comisión de Onomástica de Euskaltzandia y especialmente a Patxi Galé, autor del programa aquí presentado, y a Iratxe Lasa por la información facilitada y ayuda que me han prestado.

LA TOPONÍMIA
EN L'ENCICLOPÈDIA
D'EIVISSA I FORMENTERA:
PROBLEMES I SOLUCIONS

Felip Cirer Costa

Catedràtic d'institut de Llengua Catalana i Literatura
i director de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera

Peralta, Morna, llengua i terra unides,
¿D'on arriben els noms, com es carreguen
pel llarg camí d'un cordial ressò
per què viuen d'amor al lloc que abracen?

M. Villangómez: «Contrades a cops de mot»
A Declarat amb el vent (1962)

INTRODUCCIÓ

La toponímia és la branca de l'onomàstica que estudia els noms de lloc i es troba íntimament lligada a la investigació de l'etimologia i l'evolució dels noms de lloc. Com han recordat mestres com Joan Coromines o Joan Veny, és una ciència interdisciplinària que estudia la geografia, el territori i la dialectologia, però també necessita de la col·laboració, de la història, l'etnologia, la botànica, la ictiologia, la història de la llengua... i a la vegada és subsidiària de totes aquestes disciplines.

Una enciclopèdia, que com diu la definició és una 'obra en què és exposat el conjunt de les coneixences humanes o de les referents a una ciència, en articles separats, generalment disposats per ordre alfabètic. Es diferencia del diccionari en el fet que presenta, ultra la definició, una informació, tan completa com és possible, dels mots enregistrats'.¹

Per tots aquests motius és ben raonable que una enciclopèdia com és l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, que vol ser un compendi del coneixement de les nostres illes, es plantejàs des dels seus inicis dedicar una importància considerable a l'estudi de la toponímia de les Pitiüses, ja que és una part indissoluble del coneixement i del saber de les dues illes de ponent de l'arxipèlag balear.

1 *Gran Enciclopèdia Catalana*

LA GÈNESI DEL PROJECTE

L'any 1989 començaren els treballs del projecte de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera que varen ser aprovats per unanimitat a la sessió plenària del Consell del 26 de juny d'aquell any. L'objectiu de l'obra és donar a conèixer el patrimoni cultural de les Pitiüses i que estigui a disposició de tothom.

Els treballs de redacció de les diverses veus s'encarreguen als millors especialistes de cada una de les matèries. En els volums publicats fins avui han col·laborat més de dos-cents especialistes que, reunits en àrees, acorden les veus i l'extensió que han de tenir. Les àrees són: arquitectura, art, botànica, cultura popular, economia i turisme, esports, geografia, història, llengua i literatura, societat i biografies i zoologia. També hi ha un equip de col·laboradors/ores amb residència a Formentera, que redacten les veus corresponents a aquella illa, a més d'altres veus generals.

De l'Enciclopèdia, se n'han publicat nou volums. El primer va aparèixer l'any 1995 i inclou les veus A-Bera, el segon es va publicar el 1996 i correspon a les veus Berb-Cascall, el tercer volum inclou les veus Cascap-Cubell i es va publicar l'any 1999, en el quart figuren les veus Cubells-Eivissa i va sortir publicat el 2000, el cinquè, de l'any 2001, també ha aparegut en CD-rom i correspon a les veus Eivissa-Fibló, el sisè, de 2002, inclou les veus Ficus-Gonella. El setè, publicat al 2003 amb les veus Gonep-Lleny. El volum vuitè, enllestit el desembre de 2005, va sortir la primavera de l'any següent i comprèn les veus entre Llenya-Mutual. L'estiu de 2006 va publicar-se el volum novè, que correspon a les veus Nàbids-Porroig i en aquests moments ens trobam enllestint el volum desè, que es pensa que podrà sortir al carrer a mitjan de l'any 2008, encara que en feines d'aquestes característiques és molt difícil posar terminis tancats.

ELS RECALLS TOPONÍMICS SOBRE LES PITIÜSES

Malgrat les reduïdes extensions de les Pitiüses, cal dir que s'ha treballat molt en el camp de la toponímia. Tenim molt bons estudiants dels nostres noms de lloc i en aquest moment vull fer un explícit reconeixement a la feina d'Enric Ribes i Marí que ha estudiat de manera exhaustiva la toponímia costanera amb una sistemàtica atenció a l'etimologia i amb un ampli coneixement de les altres àrees relacionades amb la toponímia: geografia, etnografia, botànica, història... Tenguérem el privilegi que fou un dels dirigents de les primeres passes que va fer l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* i que varen marcar els criteris a seguir en aquesta obra, en aquest camp i en molts altres, per la qual cosa els que el succeïrem únicament hem hagut de seguir la seva manera de treballar.

Després de la publicació dels reculls toponímics costaners dels municipis de Sant Joan de Labritja, Sant Antoni de Portmany i de la ciutat d'Eivissa, en aquests moments resten per publicar els reculls referents a Santa Eulària des Riu, ja que els altres dos municipis que man-

quen són Sant Josep de sa Talaia, mancaça que ha estat suplerta per una beca d'investigació convocada pel Consell Insular d'Eivissa i Formentera, que ha permès que dos joves lingüistes, Marian Costa Costa i Carles Torres Torres estudiassin la toponímia costanera d'aquest municipi de ponent, treball que porta el títol de *Microtoponímia de la costa del municipi de Sant Josep de sa Talaia* (2003).

Un cas semblant passa amb Formentera, la toponímia de la qual fou estudiada per Enric Ribes i un equip de la Universitat de les Illes Balears i que únicament cal publicar els fruits d'aquest treball. Mentrestant tenim els estudis parcials que ha fet Vicent Ferrer Mayans, alguns d'ells amb la col·laboració de Dolors Clota Garcia, com és el cas de l'estudi de la toponímia de l'altiplà de la Mola.

També a Enric Ribes hem d'agrair un llarg treball sobre la toponímia salinera d'Eivissa i Formentera.

Pel que fa a la toponímia de l'interior d'Eivissa i Formentera, no la tenim tan ben estudiada, però són també ben interessants els inventaris d'hisendes que va fer Joan Marí Cardona, recull que té un important component històric.

També hem de referir-nos aquí a estudis duts a terme a les Pitiüses per investigadors venguts de fora i en aquest moment hem de parlar de la campanya que va dur a terme a Eivissa Joan Coromines l'estiu de 1963, amb la finalitat de recollir documentació per a l'*Onomasticon Cataloniae*.²

Un altre magnífic estudiós és Cosme Aguiló que ha realitzat freqüents viatges amb magnífics resultats, com és el cas del *Mapa toponímic dels illots de les Pitiüses* i estudis sobre diversos trams de la costa com és el cas de la del Pou des Lleó i la costa de tramuntana de l'illa d'Eivissa.

Un cas ben especial són els llistats toponímics que al llarg del temps ha anat redactant l'Institut d'Estudis Eivissencs, des del primer, publicat en exemplars mecanogràfics, el 1978, *Toponímia Bàsica de les Pitiüses*, signat per Joan Marí Cardona, Josep Marí Marí, Isidor Marí Mayans i Marià Villangómez Llobet; al qual el seguiren altres relatius a toponímia de diferents municipis i nomenclàtors de carrers. Foren els primers documents acadèmics redactats a les Pitiüses.

2 En una carta del 19 d'octubre de 1963 Coromines s'adreça a Francesc de B. Moll per comunicar-li la intenció de fer un viatge a Eivissa amb la finalitat de replegar material per a la seva obra: «Podríeu donar-me noms d'amics, o simples coneguts, que tingueu en els pobles i a la ciutat d'Eivissa? (...) Em podeu recomanar algun llibre o lectura prèvia que en sigui útil i em pugui haver passat per alt? De les Pitiüses solament he llegit el llibre de Villangómez (*Llibre d'Eivissa*) a la Selecta, el d'Spelbrink, el *Derrotero* de Tofiño y naturalment els articles de Madoz». Moll contestà el 23 d'octubre del mateix any en els següents termes: «Per a Eivissa us puc indicar dos personatges que indubtablement us seran útils: Mn. Isidor Macabich (que té 80 anys i molts de romanços, però sap moltes coses sobre les Pitiüses) i en Marià Villangómez, home excel·lent en tots els aspectes i que coneix la Vila i els pobles millor que ningú. Crec que no necessitau ningú més per a trobar pertot una acollida excel·lent». (*Epistolari Joan Coromines-Francesc de B. Moll*. Fundació Pere Coromines. Barcelona 2000).

LA VÉENDA COM A UNITAT TERRITORIAL

Un terme lingüístic que és propi i exclusiu de les Pitiüses és véenda, mot que estudià per primera vegada Joan Coromines, que es va basar en informacions facilitades per Isidor Macabich. La primera referència l'havia publicada el 1964 al *Boletín Oficial de la Cámara de Comercio Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, justament com a contribució a un número dedicat al canonge eivissenc. Aquest mot té dos significats: un, es refereix a un torn de treball militar i que solia referir-se als homes que exercien treballs de vigilància a la costa en prevenció dels atacs dels pirates barbarescos; aquest significat ha desaparegut del lèxic eivissenc actual.

L'altra accepció i aquesta avui totalment vigent, es refereix a una comarca d'una parròquia i amb aquest nom tant es refereix a les cases com als seus habitants. Són les petites demarcacions en què es divideix el territori de les parròquies i aquest origen religiós és el que li dona Coromines: «De l'esfera eclesialística *véenda* s'eixamplà a la vida general, com una divisió territorial aplicable a tothom i a tota mena d'activitats. La influència de l'Església ha estat fortíssima en tot temps a Eivissa: ¿qui no ho sap?»³ Cal també tenir present el que afegeix Coromines sobre aquest mot en la veu *vegada* del seu *Diccionari Etimològic i complementari de la llengua catalana*.

La voluntat de mantenir aquesta divisió parroquial que va perfecte per conèixer les diverses parts d'un poble, va ser la idea d'estudiar des d'un punt de vista preferentment geogràfic totes i cada una de les véendes que conformen els pobles de les Pitiüses.

Aquestes véendes i els pobles als quals pertanyen són les següents:

Sant Vicent de sa Cala: s'Àguila, s'Almànguena, Cas Negres, Cas Rierons, Cas Serres, Missa i es Port.

Sant Joan de Labritja: Cas Cavallers, Cas Ripolls, Cas Vidals, Labritja, es Murtar, es Niu des Corbs, Portinatx, Xarraca i Xarracó.

Sant Llorenç de Balàfia: Balàfia de Baix, Balàfia de Dalt, Bellmunt, es Boletar de Baix, es Boletar de Dalt, Canadella, es Codolar, es Forn Blanc, Porrals, Safragell, Santa Llúcia de Baix i Santa Llúcia de Dalt.

Sant Miquel de Balansat: Benirràs, es Port, Rubió.

Sant Carles de Peralta: Atzaró, es Figueral, Morna, Peralta.

Santa Eulària des Riu: Arabí, Cala Llonga, es Coloms, s'Església, es Novells i es Trull d'en Vic.

Santa Gertrudis de Fruitera: Can Llätzer, Cas Ramons, Cas Serres, Fruitera, Parada, es Poble, sa Picassa, Santa Maria i es Savions.

3 Coromines, J. *Estudis de toponímia catalana II*, pàg. 221. Editorial Barcino, Barcelona 1970

Jesús: Cala Llonga de Dins, Cala Llonga de Fora, Can Cirer, l'Horta, sa Marina, Santa Maria de Baix, Santa Maria de Dalt i ses Torres.

Sant Mateu d'Albarca: Albarca, Benimaimó, Besora, Can Miquel Cires, Cas Turs, sa Noguera i es Racó d'Alcalà.

Santa Agnès de Corona: es Pla de Corona, ses Rotes i Sant Gelabert.

Sant Rafel de sa Creu: sa Bassa Roja, sa Creu, es Fornàs i Forca.

Sant Antoni de Portmany: es Bernats, es Bessons, Cas Ramons, es Macians, es Pla, sa Raval, sa Vorera.

Sant Agustí des Vedrà: Deçà Torrent i Dellà Torrent.

Sant Josep de sa Talaia: Benimussa, Cas Marins, Cas Serres, sa Talaia.

Es Cubells: Cala d'Hort, es Cubells, Davall sa Serra, la Flota.

Sant Jordi de ses Salines: Cas Costes, l'Horta, es Racó.

Sant Francesc de s'Estany: sa Canal, Can Llaudis, es Racó des Jondal, la Revista i sa Torre de sa Sal Rossa.

Sant Francesc de Formentera: Es Brolls, es Cap de Barbaria, la Miranda, Portossalè, es Pi des Català.

Sant Ferran de ses Roques: es Ca Marí-Migjorn, es Molí i s'Estany, sa Punta, ses Roques i ses Salines.

El Pilar de la Mola: es Carnatge, ses Clotades, es Monestir i sa Talaiaassa.

I a partir del volum IV aquest estudi preferentment geogràfic i en part històric, es va completar amb el llistat de les cases o hisendes que l'any 1936 existien. Per aquesta tasca hem pogut comptar amb els padrons municipals dels respectius municipis i custodiats a cada ajuntament. Únicament ens manquen els de Sant Antoni de Portmany i el de Formentera i en aquests dos casos han estat substituïts pels llistats del compliment pasqual que tenen les respectives parròquies. D'aquesta manera també podem equilibrar en certa mesura l'abundància de la toponímia costanera i l'escassetat que presenta la toponímia de l'interior de les dues illes.

ELS CRITERIS D'INCLUSIÓ D'UN TOPÒNIM

Una enciclopèdia pretén ser sempre el més exhaustiu possible però també ha de tenir sempre present que ha de mantenir un equilibri i no pot primar més una zona en detriment d'una altra. Això ens passava amb la toponímia, ja que hi havia zones de les Pitiüses amb

estudis de toponímia molt aprofundits i que incloïen fins el nom del més minúscul. Calia incloure també la microtoponímia? Però no tota, sinó la d'alguns tram més estudiat?

Voler mantenir un cert equilibri, fou la iniciativa de crear beques d'investigació toponímica dels municipis que no tenien estudis publicats. Això ens va fer buscar un criteri que procuràs un cert equilibri entre els diversos territoris que formen les Pitiüses. També ja no calia el criteri d'incloure la microtoponímia per tal de salvar-la de l'oblit ja que quedava salvaguardada amb els diversos estudis parcials publicats. Per aquests motius es va decidir que en l'*Enciclopèdia* s'introduiria, com a criteri general, la toponímia que apareix en el mapa 1:5000, que fa uns anys va editar la Conselleria de Medi Ambient, Ordenació del Territori i Litoral del Govern Balear, que manté una proporció bastant equitativa entre les diverses zones de les Pitiüses.

ELS CRITERIS ORTOGRÀFICS

L'ortografia de la toponímia és moltes de vegades un problema difícil de resoldre, especialment en aquells casos que l'etimologia és fosca. La representació gràfica d'un topònim en una obra com és una enciclopèdia que vol ser el compendi de tot el saber d'un lloc petit com són les Pitiüses.

També cal tenir present que la gent del carrer demana que l'ortografia no sigui molt allunyada de la forma que s'empra normalment, per la qual cosa vol mantenir molts els trets dialectals de la llengua. Tot això representa un problema que cal solucionar, respectant per una banda la sensibilitat del poble i per l'altra, respectar el mètode científic.

Un tret del dialecte eivissenc és el fenomen de la iodització. En la nostra obra ens inclinam tal com ja recomanava l'Institut d'Estudis Eivissencs el 1978, i també altres organismes competents, evitar la **i** en l'escriptura i reconèixer les formes amb **II**. P. Ex. *Culleram, es; Palla (escull, estanys, font, puig, serra...)* i els seus derivats, com *Paller d'en Camp, es; Pallaret, es*. Únicament hem fet una excepció amb l'ortografia de la barriada de *ses Païsses* (Sant Antoni de Portmany), ja que els organismes oficials també han retolat el barri amb la mateixa ortografia ioditzant i d'aquesta manera ho va fer també l'Institut d'Estudis Eivissencs que justificava aquesta ortografia amb les paraules següents: «Així mateix, creim convenient de fer una excepció a aquesta regla en el cas de *Ses Païsses*, que si l'escrivim amb "II" pot dur a desgraciades confusions. En aquest cas consideram més adequat, per evitar homografies fastidioses, usar *ses Païsses* i admetre vora seu, com a segona forma, *ses Pallisses*».

De tota manera quan es defineix el concepte de *pallissa* deim que aquestes construccions han donat nom al barri al qual ens referim.

Hem mantengut, tanmateix, escriptures tan allunyades de la fonètica com *Abella* (*Abella, capella de n'*) quan la pronunciació d'un pitiús seria capella d'en Beia.

Una característica també del dialecte eivissenc és la no palatalització d'alguns grups llatins i així hem mantengut la forma *Batle, pou d'en; Batlet de ses Rotes, torrent d'en o*

Espatleta, torre de Ca n', que són formes ben correctes.

La "I" travant, després d'a tendeix moltes vegades a vocalitzar-se en "au"; en aquestos casos s'ha optat pel manteniment de la forma més general i així escrivim *Albarca, cala d', Albarqueta* o *Alcalà, estret d'*, encara que en el document de 1978 de l'Institut d'Estudis Eivissencs era partidari de mantenir aquesta diftongació: *Aubarca, Aubarqueta, Aucalà*.

En topònims d'origen àrab que comencen amb *Beni-* es manté aquesta forma inicial a noms com *Benirràs, Beniformiga...* que la pronúncia sol ser *Binerràs* o *Biniformiga*.

També al llarg de la publicació de l'obra hem canviat alguna vegada de criteri, per tal d'adaptar-nos a propostes que han fet organismes com el Gabinet d'Onomàstica, sancionat després pel Govern Balear i així, la contrada formenterera de *Portossalè* l'hem escrit *Porto-salè*.

També aquí cal apuntar que hi ha molts de casos d'ortografia obscura o ben dubtosa i així ens ha estat difícil poder esbrinar l'ortografia de *Cutella* o *Cotella; Vadella* o *Vedella, Mestella* o *Mastella*; en aquests casos també s'ha tengut en compte la tradició gràfica (mapes, documents antics...) sempre que ha estat possible i també, la realització fonètica dels habitants de l'indret, si pot donar alguna clarícia.

LA TOPONÍMIA ABERRANT

D'un temps cap aquí i com també ha esdevengut a altres llocs, els nous moviments migratoris i en especial el turisme pensen que la nostra llengua no ajuda a vendre un producte i així algunes urbanitzacions, platges o qualsevol petit indret han estat rebatejats amb nom exòtics que solen fer referència a negocis. Un cas patent és *cala Corral*, al municipi de Sant Josep, que freqüent apareix cartografiat i retolat amb el nom més bucòlic de *cala Coral*. Aquest és també el cas de *Malibú*, que entre alguns, guanya terreny davant de l'ancestral nom de platja de *sa Trinxà*. *Sa Caixota* sona a forma despectiva, així que quan s'ha urbanitzat ha passat a dir-se *Vista Alegre*. La Pedrera de Cala d'Hort ha esdevengut *Atlantis*. *S'esboldregat d'en Jordi* li diuen *les portes del Cel* o *es Bol Nou* passa a dir-se *el Rincón del Marino*.

Aquests topònims aberrants són fàcils de substituir per la denominació correcta de l'indret i no se'ls reconeix a l'*Enciclopèdia*, però hi ha altres casos en què les formes castellanés són de difícil substitució, ja que han arrelat entre la població i fins i tot els organismes públics han adoptat els nous noms; aquest és el cas del polígon industrial de *Montecristo*, nom que s'ha imposat totalment i s'ha obviat qualsevol nom del lloc on es troba ubicat, com podrien ser *Can Llaudis* o *el pou de na Maciana*. Casos semblants passa amb urbanitzacions com *Montañas Verdes, Valverde* o *Siesta*.

Però hi ha hagut alguns nous topònims que han reeixit i han esborrat quasi per complet l'antic topònim. Aquest és el cas de la *Torre del Pirata*, nom amb el qual Blasco Ibáñez batejà la *torre des Savinar*, escenari d'una novel·la, *Los muertos mandan*, que transcorre entre Palma i les terres que miren cap al Vedrà, a Sant Josep de sa Talaia. Ben diferent és el

cas del *Niu Blau* que s'ha imposat totalment al propi de *s'Estanyol*, però aquest nom el posà el pintor valencià Rigobert Soler, que va viure a Santa Eulària des Riu durant els anys vint i trenta del segle passat i va posar aquest nom a una petita casa que tenia en aquell idíl·lic indret i que avui s'ha imposat totalment. En aquest cas reconeixem el nou topònim però la definició i tota la informació es remet a la forma tradicional, *s'Estanyol*.

També aquí convendria recordar que l'eivissenc Josep Costa Ferrer *Picarol* quan hagué de batejar la urbanització que dissenyà a Santanyí li posà *Cala d'Or*, tot recordant la *Cala d'Hort* d'Eivissa, però amb una ortografia no tan eufònica.

CONCLUSIONS

La toponímia forma part ben important dels continguts de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* i la redacció d'aquestes veus correspon a un grup de col·laboradors /-res de les àrees de lingüística i de geografia, principalment.

La inclusió d'un topònim és decidit per aquest grup de col·laboradors i procuren mantenir un cert equilibri en el nombre de topònims costaners i de topònims de la part interior de l'illa d'Eivissa.

També s'ha fet un gran esforç en la recuperació del terme *vénda*, de gran tradició històrica i social a les Pitiüses i que es trobava en fase de desaparició.

Que l'ortografia dels topònims sempre es fa seguint les directrius dels documents elaborats per l'Institut d'Estudis Eivissencs, el Govern Balear, que per llei li correspon establir els noms oficials dels topònims de la comunitat autònoma, escoltada la Universitat de les Illes Balears i en darrer terme, el superior criteri de l'Institut d'Estudis Catalans.

Que és un tema de gran complexitat i que presenta solucions ben diferents, però que en una obra general convé tendir cap a les formes més simples i més properes a la sensibilitat popular, sempre que es respecti la normativa.

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, C. (1987): *Mapa toponímic dels illots de les Pitiüses*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear.

--- «Mostra toponímica del litoral de les Pitiüses», a *El Mirall*. Palma.

CASTELLÓ GUASCH, J. (1963): «La toponímia de Ibiza y Formentera». *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*. Palma,

núm. 639, pàg. 71-87.

COROMINES, J. (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial edicions catalanes.

FERRER-PLANELLS-SERRA. (2005): *De camp a ciutat. Les finques i les cases de l'exemple de la ciutat d'Eivissa*. Eivissa: Publicacions de l'Ajuntament d'Eivissa.

INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCES (1978): *Toponímia bàsica de les Pitiüses*. Treball no publicat.

INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCES (1979): *Informe sobre la toponímia bàsica de Formentera*. Treball no publicat.

INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCES (1981): *Estudi sobre la nomenclatura dels carrers de la ciutat d'Eivissa*. Treball no publicat.

MARÍ CARDONA, J. (1976): *La conquesta catalana de 1235*: Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs (Col·lecció Illes Pitiüses, 1) segona edició de 2007.

--- (1981): *Els Llibres d'Entreveniments*. Eivissa: IEE (col. I. Pitiüses, 2).

--- (1983): *Formentera*. Eivissa: IEE (col. I. Pitiüses, 3).

--- (1984): *Balansat. Sant Miquel, Santa Gertrudis, Sant Mateu, Santa Agnès* Eivissa: IEE (col. I. Pitiüses, 4).

--- (1985): *Santa Maria d'Eivissa*. Eivissa: IEE (Col I. Pitiüses, 5).

--- (1985a): *Sant Antoni de Portmany: parròquies d'Eivissa i Formentera 1785-1985*. Eivissa: IEE.

--- (1990): *Sant Ofici. Arxiu Històric de la Pabordia de Santa Maria d'Eivissa*. Eivissa: IEE.

--- (1990a): *Portmany. Sant Antoni, Sant Jose, Sant Agustí, Es Cubells, SantRafel*. Eivissa: IEE.

--- (1996): *El camí de Missa*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

--- (1997): *Pergamins i índex Vell de Tarragona: Arxiu Històric de la Pabordia de Santa Maria d'Eivissa*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

--- (1999): *Formentera, passa a passa per les vies públiques*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

- (1999a): *Eivissa, passa a passa*. Palma. Institut d'Estudis Baleàrics.
- MARÍ TUR, J. (1980): *Calendari de balls a pous i fonts d'Eivissa i Formentera*. Eivissa: Delegació Insular Ministeri de Cultura.
- RIBES i MARÍ, E. (1992): *Nom de lloc: Toponímia de les Pitiüses*. Eivissa: Edicions Can Sifre.
- (1993): *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja*. Eivissa. Edicions Can Sifre.
- (1995): *La toponímia de la costa de Sant Antoni de Portmany*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- (2006): *La toponímia costanera del municipi d'Eivissa*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.
- RIBES, CIRER, CUESTA, FERRER I MARI (2001): *Cinc aportacions a la toponímia de les Pitiüses*. Eivissa: Res Publica Edicions.
- SERRA RODRÍGUEZ, J.J. (2005): *Inventari del patrimoni hidràulic de les Pitiüses Inventari de pous i fonts d'Eivissa. Municipis de Sant Josep de sa Talaia i Sant Antoni de Portmany*. (I) Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- (2005a): *Inventari del patrimoni hidràulic de les Pitiüses. Inventari de pous i fonts d'Eivissa. Municipis de Sant Joan de Labritja i Santa Eulària des Riu*. (II) Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- (2006): *Inventari del patrimoni hidràulic de les Pitiüses. Inventari dels pous del municipi d'Eivissa i dels pous i aljubs i cisternes de Formentera* (III) Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- Sense autor (2007): *Béns d'interès cultural i béns catalogats de les illes Pitiüses*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- (2000): *Societat d'Onomàstica. XXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Eivissa (1998)*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- Tur de Montis y Ayguavives, Juan (1984): *Cartografía histórica de Ibiza y Formentera (islas Pitiusas)*. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

